

कार्यकारी सारांश

परिचय

- १.१ श्री ५ को सरकार (मन्त्रपरिषद) को मिति २०५७ भदौ १५ गतेको निर्णय अनुसार प्रतिनिधि सभाका माननीय सदस्य विनयध्वज चन्दको अध्यक्षतामा पाँच सदस्यीय “सार्वजनिक खर्च पुनरावलोकन आयोग” गठन भएको थियो। आयोगले आफूलाई तोकिएको कार्य विवरण अनुरूप छ महिनाको अवधिमा अध्ययन गरी खर्च व्यवस्थापनका विविध पक्षहरूमा सुझाव प्रस्तुत गरेको छ। यी सुझावहरू कार्यान्वयन गरिएमा सरकारी खर्च व्यवस्थापनमा निश्चय पनि सुधार हुन्छ। तर सांगठनिक सुधार र आयोजनाहरूको प्राथमिकीकरण गरेर सरकारी खर्चमा संरचनागत परिवर्तन ल्याउन र खर्चको उत्पादकत्व बढाउन सरकार निरन्तर रूपमा लागि रहनु पर्दछ भन्ने आयोगको धारणा छ। यसको लागि राष्ट्रिय योजना आयोग, सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, र अर्थ मन्त्रालयको अगुवाईमा सम्वन्धित सबै निकायहरू सदैव क्रियाशील रहनु आवश्यक छ। प्रस्तुत सुझावहरू कार्यान्वयन गर्नको लागि निकायगत जिम्मेवारी र कार्यतालिका तोकौ काम गर्नु पर्दछ भन्ने आयोगको धारणा रहेको छ।

सरकार संलग्न रहेका क्षेत्रको पुनरावलोकन र सिफारिस

- २.१ सरकारी संलग्नता निम्न विषयक्षेत्रमा रहनु पर्दछ। यी विषयहरू सबै समान महत्व र प्राथमिकताका छन्।

- क) राष्ट्रिय नीति निर्धारण गर्ने कार्य।
- ख) राष्ट्रिय अस्मिताको सुरक्षा र स्वदेश तथा विदेशमा नेपालीको हित संरक्षण सम्वन्धी कार्य।
- ग) सम्पत्ति माथिको स्वामित्व संरक्षण सम्वन्धी कार्य।
- घ) सामान्यतया समुदाय वा निजी क्षेत्रले लगानी गर्न नसक्ने वा आकर्षित नभएका आधारभूत संरचना निर्माण गर्ने कार्य।
- ङ) आन्तरिक सुरक्षा, शान्ति, मानवाधिकारको रक्षा र प्रतिरक्षा सेवा।
- च) आधारभूत शिक्षा, स्वास्थ्य र गरीबी निवारणका लागि लक्षित कार्यक्रम।
- छ) सेवा प्रदान गर्ने कार्यमा अन्य क्षेत्रहरूको प्रवेश तथा अधिक सहभागिता हुनसक्ने अनुकूल स्थिति र वातावरण सिर्जना गरी ती क्षेत्रहरूको प्रवर्द्धन गर्ने कार्य।
- ज) निजी र गैरसरकारी क्षेत्रबाट प्रदान गरिने सेवा र वस्तुहरूको गुणस्तर तथा नियमितता कायम गर्न नियमन गर्ने वा त्यस्तो नियमन गर्ने गैर सरकारी संस्थाहरूको नियमन गर्ने।
- झ) उपभोक्ताहरूको हित संरक्षण गर्ने तथा निर्वाध रूपमा वस्तुहरूको आपूर्ति व्यवस्था सुनिश्चित गरी कृत्रिम अभाव तथा मूल्य वृद्धिबाट संरक्षण गर्ने।
- ञ) अन्य क्षेत्रबाट सामान्यतः संचालन हुन नसक्ने अत्यावश्यक वातावरण संरक्षण, प्राकृतिक स्रोतको नियमन अनुसन्धान र तालिम सम्वन्धी कार्य।
- ट) अनुगमन र मूल्याङ्कन सम्वन्धी कार्य।
- ठ) अन्य क्षेत्रबाट संचालन हुन नसक्ने तर लोक कल्याणका लागि आवश्यक भएका बाँकी कार्यहरू।

उपर्युक्त विषयहरू विभिन्न १९ वटा मन्त्रालयहरूबाट सम्पादन हुने व्यवस्था गरिनु पर्दछ। त्यस्ता मन्त्रालयहरूलाई सघाउने वा सहयोगी कार्य गर्ने निकायहरूलाई मन्त्रालयको रूपमा नराखी निर्णय-स्वायत्त कार्यालय वा व्यूरो वा आयोगको रूपमा राख्नु उपयुक्त हुन्छ।

- २.२ सरकार संलग्न रहनु पर्ने क्षेत्रमा कसरी संलग्न रहने भन्ने तय गर्न निम्न मार्गदर्शनलाई आधार बनाइनु उपयुक्त हुन्छ:

- १) मन्त्रालयहरू नीति तर्जुमा गर्ने, नीति कार्यान्वयनको नियमन गर्ने र कार्यक्रम कार्यान्वयनको समन्वय तथा मूल्याङ्कन गर्ने काममा सीमित रहनु पर्दछ। कार्यक्रम तर्जुमा, कार्यान्वयन र नियमित अनुगमन गर्ने अधिकार विभाग वा अन्य निकायहरूलाई दिनु पर्दछ।
- २) सरकार स्वयम्ले संचालन गर्नु पर्ने कार्यक्रमहरूको तर्जुमा, कार्यान्वयन र अनुगमन गर्ने अधिकार विभाग वा स्वायत्त आयोजना/निर्देशनालय वा स्वायत्त बोर्ड/परिषदलाई दिनु पर्दछ। र कार्यक्रम तर्जुमा, कार्यान्वयन र नियमित अनुगमन सम्वन्धी निर्णयहरूको लागि मन्त्रालयसम्म पुग्नु पर्ने व्यवस्था रहनु हुदैन।
- ३) सुरक्षा, साधारण प्रशासन, गरिबी निवारण र लक्षित समूहसंग सम्वन्धित विकास कार्यक्रम बाहेकका कामहरूको लागि सरकारको उपस्थिति जिल्लास्तर भन्दा मुनी रहनु हुदैन।
- ४) स्वायत्त बोर्ड, प्राधीकरण वा विकास समिति वा परिषद खडा गरिएका विषय-क्षेत्रहरूमा मन्त्रालय अन्तर्गत विभाग रहनु हुदैन।
- ५) निश्चित अर्वाधि भित्र कार्य सम्पन्न हुने आयोजनाहरू श्री ५ को सरकारको स्वीकृत स्थायी संगठनहरू बाट नै संचालन गराइनु आवश्यक छ। त्यस्ता कामका लागि विकास समिति वा परिषद खडा गरिनु हुदैन।

- ६) स्थानीय स्तरमा जनताले प्रत्यक्ष रुपमा लिने सेवाहरु जस्तै शिक्षा, स्वास्थ्य र कृषि प्रसार सेवा चरणबद्ध रुपमा स्थानीय निकायहरुलाई सुम्पी ती कामहरुको लागि सरकारले गरिआएको खर्च बराबरको रकम दामासाहीले सम्बन्धित स्थानीय निकायहरुलाई अनुदानको रुपमा दिने र प्रत्येक तीन वर्षमा त्यस्तो अनुदानको समीक्षा गर्नु पर्दछ ।
- ७) निजी क्षेत्रलाई हस्तान्तरण गर्न सकिने र गर्नुपर्ने संस्थानहरु निजीकरण नगरिएसम्म सरकार व्यवस्थापकको रुपमा नवसी लगानीकर्ताको रुपमा मात्र बस्नु पर्दछ र त्यस्तो लगानी व्यवस्थापनको अभिभारा एउटै मन्त्रालयलाई दिई निजीकरण कार्यान्वयन गर्ने अभिभारा पनि सोही मन्त्रालयलाई दिइनु पर्दछ ।
- ८) केन्द्रीय स्तरमा अलग-अलग मन्त्रालय वा विभाग भए पनि एकै प्रकृतिको सेवा प्रदान गर्नकालागि जिल्ला स्तरमा एउटै निकाय राख्नु उपयुक्त हुन्छ ।

२.३ प्रकरण २.२ मा उल्लिखित सिफारिशहरु कार्यान्वयन गरिएमा वर्तमान कानूनहरु, संगठन र कार्यविधिमा निम्नानुसार परिवर्तन गर्नु पर्ने हुन्छ :

क) कानूनहरुमा

- १) आफ्नो विभाग अन्तर्गतको कर्मचारी प्रशासन सम्बन्धी सबै काम (सरुवा, कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन आदि) विभागीय प्रमुख भन्दा माथी जानु नपर्ने गरी निजामती सेवा नियमावलीमा अख्तियारवाला तोकिनु पर्दछ ।
- २) वर्तमान आर्थिक प्रशासन सम्बन्धी नियमावलीमा स्पष्ट रुपमा अर्थ मन्त्रालयको कार्यक्षेत्र भित्र परेका विषयहरु, महालेखा नियन्त्रक कार्यालय वा सो अन्तर्गतका कार्यालयहरुको विषय-क्षेत्र भित्र परेका विषयहरु, बेरुजू नियमित वा फछ्यौट गरिदिने विषयहरु र शुरु अख्तियारी दिने बाहेकका अरु सबै आर्थिक कारोवार सम्बन्धी निर्णयको अन्तिम विन्दु विभागीय प्रमुख हुने गरी संशोधन गरिनु पर्दछ ।
- ३) विभागीय प्रमुखलाई भ्रष्टाचारको कारणले वा अन्य कुनै अपराध सम्बन्धी कानून अन्तर्गत कारवाइ भएको अवस्थामा वा निज बढुवा भएको अवस्थामा बाहेक दुई वर्ष नपुगी सरुवा गर्न नपाईने व्यवस्था गरिनु पर्दछ ।
- ४) देहायको अवस्थामा विभागीय प्रमुखले स्वतः अवकाश प्राप्त गर्ने व्यवस्था निजामती सेवा ऐनमा गरिनु पर्दछ :
 - क) लगातार दुई वर्ष वार्षिक लक्षको तुलना समग्रमा ६० प्रतिशत भन्दा कम र कुनै एक कार्यक्रममा ५० प्रतिशत भन्दा कम लक्ष्य हासिल गरेको ।
 - ख) आफ्नो विभाग वा अन्तर्गत कुनै पनि कार्यालयमा आर्थिक वर्षको अन्तमा म्याद नाघेको पेशकी बाँकी राखेको ।
 - ग) एक आर्थिक वर्षमा विभाग वा अन्तर्गत कार्यालयको समग्र खर्चको दश प्रतिशत भन्दा बढी बेरुजू कायम भएको ।
- ५) विकास कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने निकाय बाहेक साधारण प्रशासन वा सेवासंग सम्बन्धित विभाग/क/कार्यालयहरुको पनि सेवा स्तरको आधारमा मन्त्रालयहरुले लक्ष्य तोकिदिनु पर्दछ । उदाहरणको लागि, प्रहरीको लक्ष्य अपराधको संख्यामा कति प्रतिशतले कम गर्ने वा कति भन्दा बढी हुन नहुने भन्ने हुन सक्दछ ।

ख) संगठनमा

- १) मन्त्रालय र विभागको वर्तमान स्वरुपकै आधारमा निम्न क्षेत्रीय कार्यालयहरु बाहेक अरु खारेज गर्ने :
 - क्षेत्रीय प्रहरी कार्यालयहरु
 - क्षेत्रीय संग्रहालयहरु
 - क्षेत्रीय अस्पतालहरु
 - क्षेत्रीय योजना कार्यालयहरु
 - क्षेत्रीय शिक्षा कार्यालयहरु (प्रवेशिका परीक्षा विकेन्द्रीकरण हुने भएमा)
- २) विभिन्न कानून अन्तर्गत कानूनी संगठनको पहिचान प्राप्त गर्न चाहने सबैका लागि प्रत्येक जिल्लामा एउटा रजिष्ट्रारको कार्यालय खडा गरी दर्ता, सम्बन्धित कानून बमोजिमको नियमन र खारेजी कार्यको

जिम्मा सुम्पिनु उपयुक्त हुन्छ । यसो गरे पछि वर्तमानमा रहेका जिल्ला घरेलु कार्यालय र सहकारी कार्यालयहरू खारेज गरी केन्द्रीय स्तरमा रहेका यस सम्बन्धी विभागहरू पनि खारेज गर्न सकिन्छ । घरेलु विभाग र सहकारी विभागले हाल गरी आएको तालीम सम्बन्धी काम घरेलु विकास समिति तथा राष्ट्रिय सहकारी विकास बोर्डलाई चरणबद्ध रूपमा सुम्पिनु उपयुक्त हुन्छ । जिल्ला रजिष्ट्रारको कार्यालयलाई स्थानीय विकास मन्त्रालय अन्तर्गत राखिनु पर्दछ ।

३) जिल्ला स्तरमा एकीकृत सेवा पुऱ्याउनु पर्ने निम्न विभागको कामको लागि जिल्ला स्तरमा एउटै सार्वजनिक निर्माण कार्यालयमात्र राख्नु उपयुक्त हुन्छ ।

- सिंचाई विभाग
- खानेपानी तथा ढल निकास विभाग
- आवास तथा शहरी विकास विभाग

४) सरकार स्वयम्ले निर्माण गर्नु पर्ने कामहरू जस्तै मध्यम तथा ठूला सिंचाई आयोजना, ठूला खानेपानी आयोजना, राजमार्ग तथा सहायक मार्गका लागि निर्माणको काम डिभिजन कार्यालयबाटै वा अन्तर्गतको आयोजना कार्यालयबाट गराउने गरी सिंचाई विभाग, सडक विभाग र खानेपानी विभाग अन्तर्गत उपयुक्त स्थानहरूमा डिभिजन कार्यालयहरू स्थापना गर्ने । एउटा विभागले यस्ता डिभिजन कार्यालयहरू अधिराज्य भरीमा २५ वटा भन्दा बढी नराख्ने गरी सांगठनिक संरचना तयार गर्नु उपयुक्त हुन्छ ।

ग) कार्यविधिमा

१) जिल्लास्तरीय निर्माण कार्यको लागि खडा गरिने जिल्ला सार्वजनिक निर्माण कार्यालयलाई प्रशासकीय नियन्त्रणको लागि आवास तथा शहरी विकास विभाग अन्तर्गत राख्नु उपयुक्त हुन्छ । सिंचाई विभाग वा खानेपानी तथा ढल निकास विभागले जिल्ला स्तरमा संचालन गर्नु पर्ने साना कार्यक्रमहरू र मर्मतको लागि सम्बन्धित डिभिजन कार्यालय मार्फत जिल्ला सार्वजनिक निर्माण कार्यालयलाई कार्यक्रम करारमा दिने व्यवस्था गर्ने ।

२) प्राथमिक तथा निम्न माध्यमिक विद्यालयहरूको संचालन/व्यवस्थापनको अभिभारा आगामी ५ वर्ष भित्रमा सम्बन्धित विद्यालय व्यवस्थापन समितिलाई हस्तान्तरण गरी गाँउ विकास समिति वा नगरपालिकाको प्रत्यक्ष निगरानीमा त्यस्ता विद्यालय संचालन गर्न लाग्ने खर्च सम्बन्धित जिल्ला विकास समिति मार्फत गाँउ विकास समिति वा नगरपालिकालाई एकमुष्ट अनुदानको रूपमा दिने व्यवस्था गर्नु उपयुक्त हुन्छ । यसरी हस्तान्तरण गरेपछि शिक्षक नियुक्ति गर्ने अधिकार पनि सम्बन्धित स्थानीय निकायलाई दिइनु पर्दछ । शिक्षक नियुक्ति गर्दा योग्यता नपुगेका व्यक्ति नियुक्त नहोउन् र शिक्षाको गुणस्तर कायम होस भनी राष्ट्रिय शिक्षक आयोगबाट उपयुक्तता परीक्षण भएका (certified) शिक्षकहरू मात्र नियुक्त गर्न पाउने व्यवस्था गरिनु पर्दछ ।

३) माध्यमिक तथा उच्च माध्यमिक विद्यालयहरूको व्यवस्थापनको अभिभारा आगामी ५ वर्ष भित्रमा सम्बन्धित विद्यालय व्यवस्थापन समितिलाई हस्तान्तरण गरी जिल्ला विकास समितिहरूको प्रत्यक्ष निगरानीमा त्यस्ता विद्यालयको संचालन खर्च सम्बन्धित जिल्ला विकास समितिलाई एकमुष्ट अनुदानको रूपमा उपलब्ध गराउनु उपयुक्त हुन्छ । यस्ता विद्यालयहरूको शिक्षक नियुक्ति गर्ने अधिकार जिल्ला विकास समितिलाई दिई राष्ट्रिय शिक्षक आयोगबाट उपयुक्तता परीक्षण (certified) भएका शिक्षक मात्र नियुक्त गर्न पाइने व्यवस्था हुनु पर्दछ । सरकारले दिने संचालन खर्च अनुदान ३-३ वर्षमा पुनरावलोकन गर्ने व्यवस्था लागू गर्नु उपयुक्त हुन्छ ।

४) जिल्ला शिक्षा कार्यालयलाई विद्यालयहरूको शिक्षाको गुणस्तर अनुगमन गर्ने निकायको रूपमा राखी नियमित रूपमा जिल्ला विकास समितिलाई पृष्ठपोषण (feedback) दिइनु पर्दछ । जिल्ला शिक्षा कार्यालयले दिएका सुझावहरूको कार्यान्वयन नगरे/नगराएमा सो कार्यालयले दिएको सिफारिश बमोजिम पूरै वा आंशिक रूपमा संचालन अनुदान रोक्का वा कटौती गर्ने व्यवस्था मिलाउनु उपयुक्त हुन्छ ।

५) ग्रामीण स्तरमा रहेका स्वास्थ्य चौकी तथा आयुर्वेद औषधालयहरूलाई आगामी ५ वर्ष भित्रमा सम्बन्धित गाँउ विकास समितिलाई हस्तान्तरण गरी सो बापतको संचालन खर्च पनि सम्बन्धित जिल्ला विकास समिति मार्फत गाँउ विकास समितिमा जाने व्यवस्था मिलाएमा स्वास्थ्य सेवा

प्रभावकारी हुन सक्दछ । शुरुमा स्वास्थ्य चौकी तथा आयुर्वेद औषधालयमा कार्यरत स्थायी निजामती कर्मचारीलाई सम्बन्धित गाँउ विकास समितिको प्रशासकीय नियन्त्रणमा रहने गरी काजमा खटाउने र त्यस्ता कर्मचारीले कुनै कारणले अवकाश पाएमा रिक्त पदमा सरकारले पूर्ति नगरी सम्बन्धित गाँउ विकास समितिले आफै पूर्ति गर्नु पर्ने व्यवस्था मिलाउनु उपयुक्त हुन्छ । तर यसरी पूर्ति गर्दा योग्य व्यक्ति छनौट हुने संस्थागत व्यवस्था मिलाउनका लागि स्वास्थ्य मन्त्रालयबाट मान्यता पाएका (accredited) संस्थाबाट तालीम वा शिक्षाको प्रमाणपत्र पाएका व्यक्ति मात्र नियुक्ति हुन पाउने कानूनी व्यवस्था गरिनु पर्दछ ।

- ६) गाँउ विकास समितिहरूलाई हस्तान्तरण गरिएपछि स्वास्थ्य चौकीहरूलाई आधारभूत औषधीहरू गाउँ विकास समिति मार्फत आपूर्ति गर्ने काम जिल्ला जनस्वास्थ्य कार्यालयले गर्ने व्यवस्था मिलाएमा गुणस्तरयुक्त औषधी समुचित मूल्यमा उपलब्ध गराउन सकिने हुन्छ ।
- ७) जिल्ला जनस्वास्थ्य कार्यालयलाई जिल्लामा स्वास्थ्य सम्बन्धी तालिम दिन, महामारीको बेला कार्यक्रम संचालन गर्न, प्रचार प्रसार गर्न, स्थानीय तहमा स्वास्थ्य सेवाको नियमन गर्न र स्वास्थ्य सम्बन्धी तथ्याङ्क राख्नका लागि हालकै स्वरूपमा राख्नु आवश्यक छ ।
- ८) विद्यालयहरू र ग्रामीण स्वास्थ्य सेवाको अभिभारा स्थानीय निकायलाई दिई सकेपछि स्थानीय निकायको संस्थागत क्षमता र प्रकृयागत अध्ययन गरी ग्रामीण स्तरको कृषि प्रसार सेवाको काम पनि गाँउ विकास समितिलाई हस्तान्तरण गर्दै जानु उपयुक्त हुन्छ ।
- ९) स्थानीय निकायहरूलाई ग्रामीण तहमा प्रदान गरिने सेवाको लागि जिम्मेवार बनाएर आर्थिक स्रोत समेत उपलब्ध गराएपछि स्थानीय निकायहरूको जनता प्रतिको उत्तरदायित्व बढ्न जाने छ । यसबाट ग्रामीण तहमा सेवा उपलब्ध नभएको कारणबाट वा गुणस्तरीय सेवा नदिइएको कारणबाट कोही पनि उत्तरदायी नहुनु पर्ने हालको अवस्थाको अन्त हुनेछ ।

आयोजनाको संभाव्यता निक्क्यौल गर्ने न्यूनतम वस्तुगत आधारहरू

- ३.१ कुनै आयोजना सम्भाव्य छ छैन भनी तय गर्न सकेसम्म वस्तुगत आधारको प्रयोग गरिनु पर्दछ । जसबाट व्यक्तिगत/राजनैतिक पूर्वाग्रह न्यून गर्न सकिन्छ । सबै आयोजनाका केही प्रकृति/विशेषता समान हुन्छन् भने केही माथि भनिए जस्तै विभिन्न प्रकृति/विशेषता हुन्छन् । यस विषयलाई हृदयगम गरी आयोजनाको सम्भाव्यता/प्राथमिकीकरण तय गर्ने आधारहरूलाई निम्न तीन वर्गमा बाडिएको छ ।

(क) सामान्य आधार

सामान्य आधार सबै किसिमका आयोजनाहरूको लागि लागू हुन्छन् । सबै आयोजना सबभन्दा पहिला सामान्य आधारबाट मूल्याङ्कन गरिनु पर्दछ । सामान्य आधार अन्तर्गत दश वटा सूचकहरू प्रस्ताव गरिएको छ । प्रत्येक सूचकलाई तीन ग्रेडको रेटिङ्ग स्केलमा राखी (राम्रो, सामान्य र नराम्रो) आयोजना मूल्याङ्कन गर्नु उपयुक्त हुन्छ । सूचकहरू निम्नानुसार छन् ।

१) पञ्चवर्षीय योजनाले लिएको राष्ट्रिय उद्देश्यमा योगदान,	२) क्षेत्रीय सन्तुलन
३) सरकारी संलग्नताको आवश्यकता,	४) आयोजनाको दीगोपना
५) जनसहभागिता,	६) आयोजनाको वस्तुगत खाकामा स्पष्टता
७) विदेशी सल्लाहकारको संलग्नता,	८) वातावरणीय प्रभाव विश्लेषण
९) सुविधा वा अनुदान वितरणमा समानता,	९०) लैङ्गिक समानता प्रवर्द्धन

(ख) प्राविधिक आधार

प्राविधिक आधार मूलतः वित्तीय लाभ हानी र लागत प्रभावकारितासंग सम्बन्धित छन् । प्राविधिक आधार अन्तर्गत दुई सूचकहरू प्रस्ताव गरिएको छ ।

- १) आर्थिक उपलब्धि : उत्पादनमूलक वा व्यवसायिक आयोजनाहरूको लागि ।
- २) लागत-प्रभावकारिता विश्लेषण : सामाजिक क्षेत्रका कार्यक्रमहरू र केही हदसम्म भौतिक पूर्वाधारसंग सम्बन्धित क्षेत्रमा समेत यो सूचक उपयुक्त हुन्छ ।

(ग) क्षेत्र-विशेष आधार

- १) आवधिक योजना वा दिर्घकालीन योजनामा निर्धारित क्षेत्रगत उद्देश्यमा योगदान
- २) क्षेत्रगत श्रोत सन्तुलन
- ३) सरकारी योगदानको अंश

उपरोक्त तीन मूल आधार अनुसार रेटिङ्ग गरेपछि राम्रोलाई “२”, सामान्यलाई “१” र नराम्रोलाई “०” अङ्क दिई Cardinal rating तालिका तयार गरी सबै भन्दा बढी अंक प्राप्त गर्ने आयोजना छनौट गरिएमा वस्तुनिष्ठ हुन सकिन्छ।

माथि उल्लिखित आधारहरू विकासशील देशमा आयोजनाहरूको छनौट तथा प्राथमिकीकरण गर्दा प्रयोग गरिने प्रचलित आधारहरू भएता पनि क्षेत्र र परियोजनाको प्रकृतिको हिसावले तिनीहरूको उपयोग केही फरक किसिमले गरिनु पर्ने हुन्छ। कुनै आयोजनाहरूमा तिनीहरू मध्ये केही गौण पनि हुन जान्छन् अर्थात आवश्यक पर्दैनन् र केहीमा अन्य किसिमले प्रयोग हुन सक्छन्। तर अन्य किसिमले प्रयोग हुने आधारहरूमा शब्दात्मक प्रयोग फरक परे पनि भावनात्मक सम्बद्धता प्रस्तुत आधार भित्र नै पर्दछन्।

सम्भाव्यता निकर्षण गर्ने आधारहरू एक पटक तर्जुमा गरिएपछि सधैंका लागि मान्य रहनु पर्दछ, भन्ने मिल्दैन। आर्थिक, सामाजिक र अन्य परिसूचकहरूमा परिवर्तन हुँदै गएपछि आधारहरू पनि परिवर्तन गर्दै लैजानु पर्दछ। यस प्रतिवेदनमा आधारहरू तर्जुमा गर्दा आगामी पाँच वर्षको अवधिसम्म प्रस्तावित आधार अवलम्बन गर्ने र त्यसपछि पुनरावलोकन गरिनु पर्दछ, भन्ने मान्यता राखिएको छ।

- ३.२ माथि उल्लिखित आधारहरू अनुसार जिम्मेवार निकायहरूबाट आयोजनाको सम्भाव्यता परीक्षण र विश्लेषणको आधारमा निर्णय लिन अनिवार्य गरिनु पर्दछ। अतः यसको लागि वार्षिक बजेटमा आयोजना समावेश गर्नलाई प्रत्येक वर्षको पुष मसान्तलाई सम्बन्धित मन्त्रालय तहबाट निर्णय गरी राष्ट्रिय योजना आयोग र अर्थ मन्त्रालयमा पेश भइसक्नु पर्ने मिति तोक्नु बाञ्छनीय हुन्छ। योजना प्रस्ताव गर्ने हालको २२ बुँदे फारामको पुनरावलोकन गरी संशोधन गर्नु पर्ने दफामा संशोधन गरेर लागू गर्ने र तदनुसरुप निर्णय प्रक्रिया निर्दिष्ट गरिनु पर्दछ।

ऋण लिएर लगानी गर्ने आयोजनाहरू सम्बन्धी अवधारणा

- ४.१ प्रत्यक्ष रूपमा वित्तीय प्रतिफल प्राप्त नहुने आयोजनाहरूमा ऋण लिएर लगानी गर्ने कार्य निरुत्साहित गरिनु पर्दछ। ऋण लिएर लगानी गरिने आयोजनाहरूको विस्तृत छानविन गरी हालको अवस्थामा आन्तरिक प्रतिफल दर १५ प्रतिशत वा बढी भएका आयोजनामा मात्र वैदेशिक ऋण लगानी गर्नु उपयुक्त हुने देखिन्छ। यो दरको प्रत्येक वर्ष पुनरावलोकन हुनु पर्दछ। ऋण द्वारा सञ्चालन गरिने आयोजनाको अध्ययन गर्दा सरकारको तर्फबाट समेत गहन अध्ययन विश्लेषण गर्नु जरुरी छ।
- ४.२ शिक्षा, स्वास्थ्य, जनशक्ति विकास र समाजकल्याणका क्षेत्रहरू गरिवी निवारणका निमित्त सशक्तीकरणका माध्यम हुन्। यस्ता प्राथमिकताका क्षेत्रमा वास्तव्य निर्भरता बढाउँदै लगियो भने उपलब्ध आन्तरिक स्रोतमा अरु कम प्राथमिकताका क्षेत्रले दावी बढाउँदै लैजाने सम्भावना रहन्छ र त्यस्तो भएको देखिएको पनि छ। वास्तव्य ऋण र अनुदानबाट यी क्षेत्रमा खर्च गर्ने परिपाटी जारी राख्ने हो भने पछि गएर ऋण र अनुदान घट्टादाको अवस्थामा आन्तरिक स्रोतबाट यी क्षेत्रका लागि पर्याप्त अंश दिलाउन नसकिने अवस्था आउन सक्दछ। त्यसैले यस्ता क्षेत्रमा आन्तरिक स्रोत समुचित मात्रामा विनियोजन गर्दै लगी वास्तव्य ऋणको उपयोग घटाउँदै लैजानु आवश्यक छ।
- ४.३ निम्न आधार पूरा नगर्ने सार्वजनिक संस्थानहरूमा सरकारले वैदेशिक ऋण लिएर लगानी नगर्ने :
 - १) लगानीको प्रतिफल दर (Return on Investment) कम्तीमा पनि १५ प्रतिशत नभएका संस्थानमा।
 - २) सञ्चित नोक्सानी भएका संस्थानमा।
 - ३) एक आर्थिक वर्षको लेखा परीक्षण सो आर्थिक वर्ष सकिएको नौ महिना भित्रमा नगराएका संस्थानमा।
- ४.४ आयोजनाको पूर्व सञ्चालन खर्च (कार्यान्वयन शुरु हुनु अघि गरिने सम्भाव्यता अध्ययन, आयोजना तयारी खर्च आदी) सकभर अनुदान रकम वा आन्तरिक श्रोतबाट पूर्ति गर्न पहल गरिनु पर्दछ। यस्तो काममा वैदेशिक ऋणको उपयोग गरिनु हुदैन।

- ४.५ लघु कर्जा वा त्यस्तै प्रकृतिका कर्जा लगानीका लागि वैदेशिक ऋण लिनुको सट्टा सकेसम्म आन्तरिक पूँजी बजारबाट पूँजी जुटाउन प्रोत्साहित गरिनु आवश्यक छ। आन्तरिक पूँजी बजारबाट उपलब्ध हुन नसकेको अवस्थामा कार्यक्रमगत लघु कर्जाको लागि मात्र वाट्य ऋण लिने नीति लिइनु पर्दछ।
- ४.६ ऋण लिन पर्ने अवस्थामा आयोजनाको वैदेशिक मुद्रामा हुने खर्चको लागि मात्र वैदेशिक ऋण लिन पाउने गरी आधार तोकिनु पर्दछ। उच्च प्रविधि भित्र्याउने र नेपालमा उपलब्ध नरहेका यन्त्र उपकरणहरू लागत-प्रभावकारी हुने गरी आयात गर्ने खालका आयोजनामा मात्र वैदेशिक ऋण लगानी गर्नु उपयुक्त हुन्छ। सकभर पूँजीगत खर्चको लागि मात्र ऋण लिने कार्यको शुरुवात गरिनु पर्दछ।
- ४.७ आन्तरिक ऋणलाई न्यून पूर्ति गर्ने स्रोतको रूपमा लिइए पनि त्यस्तो रकम कुन कुन आयोजना/कार्यक्रममा खर्च गर्न प्रस्ताव गरिएको हो भनेर वजेटमा स्पष्ट उल्लेख गर्ने परिपाटी बसाल्नु आवश्यक छ।
- ४.८ आन्तरिक ऋणको उपयोग कार्य संचालन खर्चको लागि, अनुदान दिनका लागि गरिनु हुँदैन।
- ४.९ आर्थिक वर्ष २०५५/५६ को अन्तमा सरकारले सञ्चित कोषको मौज्जात रु. १९ अर्ब २० करोड ऋणात्मक रहेको र आ.व. ०५६/५७ को वार्षिक हिसाब तयार भएपछि यो रकम अझै बढ्ने स्पष्ट सम्भावना देखिएकोले आर्थिक वर्ष २०५९/६० देखि यसलाई नियन्त्रण गर्न प्रति वर्ष कम्तीमा एक अर्ब रुपैयाको दरले सञ्चित कोषको ऋणात्मक मौज्जात कम गर्दै लैजाने लक्ष्य अनुरूप बजेट तर्जुमा र कार्यान्वयन हुनु आवश्यक छ।

सरकारी खर्चको वितरण सम्बन्धी अवधारणा

- ५.१ राजस्व संकलनको दर आर्थिक वर्ष २०५६/५७ मा कूल गार्हस्थ उत्पादनको सरदर ११.३ प्रतिशत रहेको छ। आगामी ५ वर्षमा वर्तमान प्रतिवद्धता अनुरूप वर्षेनि कूल गार्हस्थ उत्पादनको ०.५ प्रतिशत विन्दुले बढाउदै लैजान सकिने छ भन्ने अनुमानमा आजको ५ वर्ष पछि आ.व. २०६२/६३ मा रु. १०३ अर्ब ६९ करोड पुग्ने अनुमान गरिएको छ। साधारण खर्चमा परेका प्रतिवद्ध लागत (Committed Cost) को परिमाण हेर्दा नवौं योजनामा परिलक्षित गरिए वमोजिम साधारण खर्चलाई कूल गार्हस्थ उत्पादनको ६ प्रतिशत र राजस्व आम्दानीको ५० प्रतिशतमा भाग्ने तत्काल सम्भव छैन। तसर्थ आगामी ५ वर्षमा साधारण खर्चलाई राजस्वको ७० प्रतिशतमा भाग्ने गरी लक्ष निर्धारण गरिनु उपयुक्त हुन्छ। यो लक्षलाई आधार मानेर आगामी ५ वर्षको अनुमानित राजस्वको तुलनामा साधारण खर्चको सीमा र सो सीमाको रकमबाट ऋण सेवा खर्च कटाएर अरु प्रयोजनको लागि छुट्याउन सकिने साधारण खर्च निम्न वमोजिम हुने देखिन्छ।

रु. करोडमा

आर्थिक वर्ष	२०५८/५९	२०५९/६०	२०६०/६१	२०६१/६२	२०६२/६३
अनुमानित राजस्व*	५७,४२.८४	६६,२१.४९	७६,३४.५८	९०,१६.८९	१०३,६९.४३
राजस्वको तुलनामा हुनु पर्ने साधारण खर्चको प्रतिशत	८०.८७	७६.००	७३.००	७०.००	७०.००
अनुमानित साधारण खर्च रकम	४६,४४.३२	५०,३२.३३	५५,७३.२४	६३,११.८२	७२,५८.६०
ऋण सेवा खर्च	१३७९.४३	१५८८.२५	२०२१.४४	२१४५.७	१६९१.८
अन्य प्रयोजनका लागि छुट्याउन सकिने साधारण खर्च	३२६५.३२	३४४४.३३	३५५२.२४	४१६६.८२	५५६७.६०

*राष्ट्रिय योजना आयोगले तयार गरेको गरीबी निवारण रणनीति अनुसार

- ५.२ आ.व. २०५६/५७ मा कूल साधारण खर्चको २२.५९ प्रतिशत संचालन तथा अन्य अनुदानमा भएको थियो भने चालु आ.व. मा कूल अनुमानित साधारण खर्चको २०.९६ प्रतिशत अनुदान स्वरूप दिने गरी वजेट तर्जुमा भएको छ। साधारण वजेटबाट विनियोजन हुने अनुदान मुलतः विद्यालयका शिक्षकहरूको तलव भत्ता र विश्वविद्यालय अनुदान आयोग मार्फत विश्व विद्यालयहरूको प्रशासनिक खर्चमा जाने गरेको छ। चालु आ.व.मा गरिएको तलव वृद्धिको कारण शिक्षा क्षेत्रमा प्रस्ताव गरिएको अनुदानको रकम केही नपुग हुने देखिन्छ। आगामी आ.व. २०५८/५९ मा नियमित तलव वृद्धि (ग्रेड) बाहेक अरु थप तलव नदिने नीति लिनु आवश्यक छ र यसो गरिएमा पनि आगामी आर्थिक वर्षमा संचालन तथा अन्य अनुदानमा रु. १० अर्ब ५० करोड लाग्ने देखिन्छ।
- ५.३ आ.व. २०५८/५९ मा निवृत्तिभरण सुविधा वापत रु. २ अर्ब ६२ करोड लाग्न सक्ने अनुमान गरिएको छ। यस प्रकार अनुदानमा जान सक्ने रकम र निवृत्तिभरण सुविधा वापतको अनुमानित खर्च कटाएर रक्षा, प्रहरी, संवैधानिक निकाय र अन्य सरकारी खर्चको लागि रु. १९ अर्ब ५३ करोड उपलब्ध हुने देखिन्छ। यसर्थ आ.व. २०५८/५९ मा यस सीमा भित्र वस्तु आवश्यक छ। त्यसपछिका वर्षहरूमा वित्तीय अनुशासनमा वस्दै जाने हो भने स्थिति सजिलो हुदै जानेछ।

५.४ प्रकरण ५.३ मा प्रस्ताव गरिएको सीमा भित्र वस्न आन्तरिक सुरक्षा र रक्षा खर्चलाई निश्चित सीमा भित्र राख्नु आवश्यक हुन्छ। नेपाल जस्तै अन्य देशको आन्तरिक सुरक्षा खर्च हेर्दा राजस्वको तुलनामा नेपालको खर्च प्रतिशत बढी देखिन्छ। यसैले आन्तरिक सुरक्षा खर्चलाई राजस्वको ७ प्रतिशत र रक्षा खर्चलाई पनि ७ प्रतिशतमा सीमित गर्न आगामी आ.व. देखि नै प्रयास हुनु जरुरी छ। सार्वजनिक खर्चको एक हिस्साको रूपमा रहेको निजामती सेवाको संगठन र दरबन्दी मिलान एवं कटौतीले मात्र खर्च नियन्त्रण गर्न नसकिने हुँदा शाही नेपाली सेना र नेपाल प्रहरीको संगठन, दरबन्दी र खर्च उपर पुनरावलोकन गरी सिफारिश गर्न पुनरावलोकन आयोग गठन गर्नु आवश्यक छ।

५.५ आवधिक योजनामा राखिएको लक्ष्य र दीर्घकालीन विकास रणनीति अनुरूप विकास खर्चकालागि आगामी ५ वर्षमा देहाय बमोजिम रकम विनियोजन गर्नु पर्ने देखिन आउँछ।

रकम रु. करोडमा

आर्थिक वर्ष	२०५८/५९	२०५९/६०	२०६०/६१	२०६१/६२	२०६२/६३
प्रक्षेपित विकास खर्च	५२,९९.९५	६०,८५.७४	७०,५९.४६	८१,८८.९८	९४,९९.२१
सामाजिक सेवा (प्रतिशत)	१९३१.५६ (३६.५०)	२२३३.४७ (३६.७)	२६२६.१२ (३७.२)	३०७०.८७ (३७.५)	३६१४.४५ (३८.०५)
आर्थिक सेवा (प्रतिशत)	३२९१.५९ (६२.२०)	३७७९.२४ (६२.१०)	४३४१.५७ (६१.५०)	५००३.४७ (६१.१०)	५७७०.७७ (६०.७५)
कृषि, वन र सिंचाई (प्रतिशत)	११३७.७७ (२१.५०)	१३६८.२९ (२२.५०)	१५९८.९७ (२२.६५)	१८५८.९० (२२.७०)	२२३२.३१ (२३.५०)
विद्युत (प्रतिशत)	१०१६.०५ (१९.२०)	११२५.८६ (१८.५०)	१२३५.४० (१७.५०)	१३९२.१३ (१७.००)	१५२४.६२ (१६.०५)
उद्योग / खानी (प्रतिशत)	८९.९६ (१.७०)	९१.२९ (१.५०)	१०९.४२ (१.५५)	१३१.०२ (१.६०)	१४२.४९ (१.५०)
ज्ञातायात, संचार (प्रतिशत)	७७२.६२ (१४.६०)	८८२.४३ (१४.५०)	१०३०.६८ (१४.६०)	१२०३.७८ (१४.७०)	१३८६.८८ (१४.६०)
अन्य आर्थिक सेवा (प्रतिशत)	२७५.१८ (५.२०)	३१०.३७ (५.१०)	३६७.०९ (५.२०)	४१७.६३ (५.१०)	४८४.४६ (५.१०)
विविध (प्रतिशत)	६८.७९ (१.३०)	७३.०३ (१.२०)	९१.७७ (१.३०)	११४.६४ (१.४०)	११३.९९ (१.२)

विषय क्षेत्रगत रकमको प्रक्षेपण गरीवी निवारण रणनीति अनुसार देखाइएको छ।

५.६ प्रकरण ५.१ मा प्रक्षेपण गरिएको राजस्व बचत र प्रक्षेपित विकास खर्चको आधारमा निम्न अनुसारको रकम वैदेशिक सहायता तथा ऋण र आन्तरिक ऋणबाट पूर्ति गर्नु पर्ने हुन आउँछ।

रकम रु. करोडमा

आर्थिक वर्ष	२०५८/५९	२०५९/६०	२०६०/६१	२०६१/६२	२०६२/६३
प्रक्षेपित विकास खर्च	५२,९९.९५	६०,८५.७४	७०,५९.४६	८१,८८.९८	९४,९९.२१
राजस्व बचत	१०,९८.५२	१५,८९.१६	२०,६१.३४	२७,०५.०७	३१,१०.८३
सहायता/ ऋणबाट पूर्ति गर्नुपर्ने	४१,९३.४३	४४,९६.५८	४९,९८.१२	५४,८३.९१	६३,८८.३८

वृद्ध कर्मचारी आय सुरक्षा (निवृत्तिभरण) प्रणाली

६.१ वर्तमान कोष-विहिन (unfunded) निवृत्तिभरण प्रणालीमा बहालवाला कर्मचारीको तलब सुविधा बापत खुद खर्च कति हुन्छ, यकिन हुन नसक्ने भएकोले प्रत्येक महिना कर्मचारीको तलब भुक्तानी गर्दाकै बखत निवृत्तिभरण कोषमा रकम जम्मा गरिदिई निवृत्तिभरणलाई कोष-सहित (funded) गराउनु अनिवार्य भैसकेको छ। यसो गरेमा वर्तमानको खर्च अनावश्यक रूपमा कम देखिने र भविष्यमा अप्रत्याशित रूपमा खर्च बढ्ने हुँदैन। कोष-सहित निवृत्तिभरण प्रणाली शुरु गरेपछि नियुक्ति हुने नयाँ कर्मचारीको हकमा सञ्चय कोषको जस्तै कर्मचारीको आफ्नो योगदान पनि समावेश गरिदिने व्यवस्था गर्नु पर्छ। कोष-सहित प्रणाली शुरु हुनु भन्दा अगाडी नियुक्ति पाएका निजामती तथा अन्य कर्मचारीलाई पुरानै व्यवस्था अनुरूप निवृत्तिभरण सुविधा दिनु पर्दछ।

६.२ निजामती सेवा ऐनको दफा ३६, ३८, ३९ र ३९(क) खारेज गर्ने र दफा ३७ संशोधन गरी निम्न व्यवस्था राख्ने :

“(१) प्रत्येक निजामती कर्मचारीको मासिक तलबबाट १२ प्रतिशतका दरले रकम कटौती गरी सो रकमको शत प्रतिशत रकम थप गरी कुनै निवृत्तिभरण कोष व्यवस्थापन कम्पनीमा रहेको सम्बन्धित कर्मचारीको निवृत्तिभरण खातामा जम्मा गरिदिने छ।

(२) दफा ३६, ३८, ३९ र ३९ (क) को खारेज र दफा ३७ को संशोधन लागू हुनु अघि निजामती सेवामा बहाल रहेका तथा निजामती सेवाबाट अवकाश पाई निवृत्तिभरण लिइरहेका व्यक्तिहरूले उपरोक्त खारेजी र संशोधन हुनु अघिको व्यवस्था अनुसार नै उपदान वा निवृत्तिभरण वा पारिवारिक निवृत्तिभरण पाउनेछन् ।”

- ६.३ हाल निवृत्तिभरण पाइरहेका निजामती कर्मचारीको हकमा प्रचलित प्रणाली अनुरूप नै निवृत्तिभरण भुक्तानी गरिरहनु आवश्यक हुन्छ । निवृत्तिभरण कोष व्यवस्थापन कम्पनीले यो काम गर्न सक्दैन । एन्युटी प्रदाता कम्पनी आएको अवस्थामा विस्तारै त्यस्तो कम्पनीबाट तलब वृद्धिसंग आवद्ध एन्युटी स्कीम खरीद गरिदिई कौषी तोषाखानाले गरी आएको काम सुम्पन सकिन्छ ।
- ६.४ प्रहरीको हकमा अवकाश पाउने उमेरको हद न्यूनतम ४८ वर्ष (प्रहरी र हवलदारलाई) र अधिकतम ५८ वर्ष (प्र.म.नि. र फ्लोअर्स) भए पनि सेवा अवधि १६ वर्ष पुगेपछि अवकाश लिन सकिने भएकोले खासगरी तल्लो श्रेणीमा अवकाश लिनै प्रवृत्ति अत्यधिक छ । यसरी सेवा अवधि भन्दा दोब्बर अवधिसम्म निवृत्तिभरण दिनु पर्ने भएकोले यसको लागि निवृत्तिभरण कोषमा निजामती कर्मचारीको भन्दा दोब्बर प्रतिशतले योगदान गर्नु पर्ने हुन्छ । यसर्थ प्रहरी व्यवस्थापनको परामर्शमा अवकाश लिन पाउने सेवा वर्ष पुनरावलोकन गरी २० वर्ष वा सो भन्दा बढी गर्ने वा ४५ वर्ष उमेर नाघेपछि मात्र निवृत्तिभरण लिन पाउने व्यवस्था गरिनु आवश्यक छ ।
- ६.५ जङ्गीतर्फ अवकाश लिन सक्ने सेवा अवधि १६ वर्ष रहेकाले खास गरी हुद्दादेखि सुवेदारसम्मको पदमा कम उमेरमै अवकाश लिई ३० देखि ३६ वर्षसम्म निवृत्तिभरण लिनै परिपाटी देखिएको छ । सरकारसंग उपलब्ध स्रोत साँघुरिदै गएको र जीवन प्रत्याशा बढेको अवस्थामा जङ्गीतर्फ निवृत्तिभरण व्यवस्थापनमा सुधार गर्नु आवश्यक छ ।
- ६.६ शिक्षकको हकमा निवृत्तिभरण प्रणाली नितान्त नौलो भएको र २०५७ कात्तिक मसान्तसम्म जम्मा ४,८८८ शिक्षकले निवृत्तिभरण लिइरहेको हुँदा निजामती कर्मचारीको जस्तै गरी शिक्षा नियमावली, २०४९ को नियम ६९ मा संशोधन गरी योगदान सहितको निवृत्तिभरण कोषको व्यवस्था गर्नु उपयुक्त हुन्छ ।
- ६.७ पुरानो व्यवस्था अन्तर्गतको निवृत्तिभरण खर्च बृद्धि हुन नदिन आगामी १० वर्षसम्म तलब बृद्धि गर्दा एक पटकमा सरदर ५ प्रतिशत भन्दा नबढाउने र सकेसम्म मूल्यवृद्धि बापतको क्षतिपूर्ति मासिक भत्ताको माध्यमबाट दिइनु उपयुक्त हुन्छ ।

वर्तमान आयोजना तथा कार्यक्रमहरूको प्राथमिकीकरण

आ.व. ०५७५८ मा संचालित विकास कार्यक्रम मध्ये कूल विकास बजेटको एक चौथाइ आयोजनाको रूपमा र बाँकी कार्यक्रमको रूपमा संचालित छन् । कार्यक्रम र आयोजनाको संख्या करिब ७०० छन् । आयोजना तथा कार्यक्रमहरूको संख्या व्यवस्थापकीय क्षमता भन्दा बढी हुन थालेकोले तिनीहरूको प्रभावकारिता पनि घट्दै गएको महशूस हुन गएको छ । यस परिप्रेक्ष्यमा आयोजना तथा कार्यक्रमहरूको वित्तीय तथा भौतिक प्रगतिको समीक्षा गरी पुनरावलोकन गर्नु पर्ने, प्राथमिकता दिनु पर्ने र हाल स्थगित गरी केही वर्ष पछि विस्तृत अध्ययन गरी शुरु गर्नु पर्ने आयोजनाहरू वारे तल चर्चा गरिएको छ ।

- ७.१ खर्च कम भएर पनि उपलब्धि उच्च रहेका निम्न ४१ आयोजना/कार्यक्रमहरूमा बजेट विनियोजन बढी भएको हो कि भन्न सकिने भएकोले आगामी वर्षको बजेट तर्जुमा गर्दा विनियोजन घटाउने गरी छलफल गर्नु आवश्यक देखिन्छ।

४०-४-३०१	बीउ बीजन प्रवर्द्धन तथा जगेडा भण्डार,	४०-४-२६१	वाली विविधिकरण
४०-४-४७०	दिगो भू व्यवस्थापन,	४०-४-४५१	साना बजार पूर्वाधार विकास
४७-४-३१०	सिंचाइ व्यवस्थापन हस्तान्तरण,	४७-४-४०९	बवइ सिंचाइ
४७-४-३२०	निर्माण गुणस्तर परीक्षण प्रयोगशाला,	४७-४-३१८	सिंचाइ विकास
४८-४-९६४	सांस्कृतिक, धार्मिक तथा पर्यटकीय क्षेत्र विकास	५९-४-३३०	वन सम्बर्द्धन तथा वृक्ष सुधार केन्द्र
५९-४-३११	सामुदायिक वन विकास,	५९-४-३५०	तालिम तथा प्रचार प्रसार
५९-४-६६५	उपल्लो आंधीखोला जलाधार व्यवस्थापन,	५९-४-६८०	सामुदायिक विकास तथा वन/जलाधार संरक्षण
५९-४-३१३	पहाडी कबुलियती वन तथा चरण विकास,	६५-४-६९९	युवा विकास कार्यक्रम
६५-४-६९७	खेलकूद विकास कार्यक्रम,	६५-४-६९३	खेलकूद विकास कोष
६५-४-६९८	दल बहादुर राना स्मारक कोष,	६५-४-४६२	चिकित्सा शास्त्र अध्ययन संस्थान, त्रि.वि.वि.
७०-४-७४०	व्यवस्थापन सूचना प्रणाली,	७०-४-९१०	आयुर्वेदिक अस्पताल , नरदेवी
७०-४-४७१	राष्ट्रिय पोलीयो खोप कार्यक्रम,	७०-५-५११	ओलो तथा कालाज्वर नियन्त्रण (जिल्ला)
७०-४-७२२	प्रा स्वास्थ्य केन्द्र स्थापना र संचालन,	७०-४-३०६	वि.पी. मेमोरियल क्यान्सर अस्पताल
७०-४-३०१	वीर अस्पताल,	६९-५-२९१	ग्रामीण पूर्वाधार विकास कार्यक्रम
६९-५-३५२	अरुण उपत्यका गरिवी निवारण,	६९-४-३९०	गरीबसंग विश्वेश्वर
४८-४-८६०	२० वर्षे यातायात नीति तर्जुमा,	४८-४-७१९	सुनकोशी पुल (काभ्रे)
४८-४-३२३	गौर चक्रपथ,	४८-४-३६६	कणाली-मंगलसेन सडक

४८-४-२५९	बर्दिबास-जलेश्वर-जनकपुर-धनुषाधाम,	४८-४-५७८	कालु पाण्डे मार्ग (मलेखु-धादिङ कालोपत्र)
४८-४-५५४	मर्मत तथा संभार समन्वय इकाई,	४८-४-७१५	स्याली नदी पुल -कन्चनपुर)
४८-४-२५७	चतरा-चक्करघट्टी-विरपुर,	४८-४-९२३	वातावरणीय सरसफाई
४८-४-९३४	साना शहरी खानेपानी		

७.२ खर्च बढी भएर पनि उपलब्धी कम भएका आयोजना तथा कार्यक्रमहरूबाट असम्बन्धित उपशिर्षकहरूमा खर्च भएको हुन सक्ने सम्भावना रहेकाले यी आयोजना/कार्यक्रमहरूमा बजेट घटाउने सम्भावना बढी रहन्छ। यसको निमित्त छलफलको विषय हुन सक्ने आयोजना/कार्यक्रमहरू क्रमशः तल दिइएका छन्।

४०-४-३१०	कफी, अलैची तथा सुती विकास,	४०-४-३५०	व्यवसायिक कीट विकास
४०-४-३२०	मत्स्य विकास कार्यक्रम,	४०-४-५८०	तेश्रो पशु विकास आयोजना
७०-५-४५५	मातृ शिशु कार्यक्रम (रामेछाप, दोलखा),	७०-५-४७३	व्यवस्थापन
७०-४-३०३	सरुवा रोग अस्पतवाल,	६५-४-४६५	स्वास प्रशवास नियन्त्रण कार्यक्रम
८७-४-४५२	खानेपानी उत्पादन बृद्धि कार्यक्रम,	८७-४-४५४	(जिल्ला)
८७-४-४५५	खानेपानी तथा ढल निकास कार्यक्रम,	४८-४-९६९	विज्ञान अध्ययन संस्थान, त्रि.वि.वि.
			खानेपानी चुहावट नियन्त्रण तथा मर्मत
			शहरी विकास आयोजना

७.३ कामको प्रकृतिले मिल्दो भएकोले खर्चको दोहोरोपना हटाउन वा थप प्रभावकारिता ल्याउन आपसमा गाभ्न उपयुक्त हुन सक्ने कार्यक्रम तथा आयोजनाहरू समूहगत रूपमा तल उल्लेख गरिएका छन्।

- (१) ४०-४-३०१ वीउ वीजन भण्डार तथा जगोडा भण्डार आयोजना र ४०-४-३९० वीउ वीजन विकास तथा नियन्त्रण सेवाको काम एकै प्रकृतिको भएकोले गाभ्न सकिन्छ।
- (२) ४०-४-२९३ कृषि भौगोलिक सूचना प्रणाली विकास कार्यक्रम र ४०-४-२२० कृषि दीर्घकालीन योजना अनुगमन तथा समन्वय कार्यक्रम।
- (३) ४०-४-६१० राष्ट्रिय सहकारी संघ र ४०-४-६२० सहकारी क्षेत्र सुदृढीकरण आयोजना दुवैलाई एकै शीर्षकमा ४०-४-६२० वाट सहयोग/टेवा पुऱ्याउन सकिन्छ।
- (४) ४०-३-९९३ चिया तथा कफी विकास बोर्ड र ४०-४-८१० चिया विकास प्रवर्धन दुवैलाई एकै शीर्षकबाट ४०-४-८१० अन्तरगत सहयोग पुऱ्याउन सकिन्छ।
- (५) ४०-३-९९२ कपास विकास बोर्ड समिति। यस समितिले कपास प्रशोधन, अनुसन्धान र प्रसार कार्य गर्ने गर्छ। सरकार प्रशोधन कार्यमा संलग्न नरहनु उपयुक्त भएकोले प्रशोधन इकाइ निजी क्षेत्रलाई ठेक्कामा दिएर यस समितिलाई अनुसन्धानको लागि नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद अन्तरगत नेपालगञ्जको फार्मको इकाइ गराइ प्रसार कार्यक्रम सम्बन्धित जिल्ला प्रसार इकाईहरूलाई दिनु उपयुक्त हुन्छ।
- (६) संस्कृति पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय अन्तर्गतको पर्यटन धार्मिक सांस्कृतिक सम्पदा संरक्षण आयोजना (बजेट उपशीर्षक नं. ४९-४-२८०) र भौतिक योजना तथा निर्माण मन्त्रालय अन्तर्गतका सांस्कृतिक, धार्मिक तथा पर्यटकीय क्षेत्र विकास परियोजना (बजेट उपशीर्षक नं. ४८-४-९६४) को उद्देश्य र कार्यविधिमा दोहोरोपन देखिन आएको छ। संस्कृति क्षेत्र संस्कृति पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय भित्र परेको हुनाले यी दुवै कार्यक्रमहरूलाई एकीकृत गरी संस्कृति पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय अन्तर्गत राखेको खण्डमा बढी प्रभावकारी हुने देखिन्छ।
- (७) खेलकुद विकास कार्यक्रम (६५-४-६९७), खेलकुद विकास कोष (६५-४-६९३), र दल वहादुर राना स्मारक कोष (६५-४-६९८) कार्यक्रमलाई खेलकुद विकास कोष अन्तर्गत समावेश गरी संचालन गर्न उचित देखिन्छ।
- (८) अनौपचारिक शिक्षा (६५-४-६००) र राष्ट्रिय साक्षरता अभियान (६५-४-६०१) लाई एउटा कार्यक्रममा गाभी अनौपचारिक शिक्षा अन्तर्गत राख्नु उचित देखिन्छ।

७.४ खर्च र उपलब्धि दुवै कम भएता पनि प्राथमिकता दिई संचालन गर्नु पर्ने निम्न कार्यक्रमको विस्तृत प्रभावकारिता अध्ययन गरेर मात्र निरन्तरता दिनु पर्ने देखिन्छ।

४७-४-३६२	भूमिगत स्यालो ट्युबवेल सिंचाइ आयोजना,	४७-४-३६३	भूमिगत डीप ट्युबवेल सिंचाइ आयोजना,
४७-४-३१७	भूमिगत जल सिंचाइ आयोजना,	५९-४-६२०	वागमती जलाधार आयोजना,

५९-४-३०१	वन व्यवस्थापन कार्य योजना,	४९-४-२०२	दोश्रो पर्यटन पूर्वाधार विकास आयोजना,
४९-४-२३०	पर्यटन विकास कोष,	४९-४-२७०	अन्तर्राष्ट्रिय सम्पर्क र पर्यटन वजार,
६५-४-४११	आधारभूत तथा प्रा.शि. कार्यक्रम,	६५-४-४१५	भौतिक सुविधा विस्तार आयोजना,
६५-४-४३०	माध्यामिक शिक्षा परियोजना,	६५-४-४४०	उच्च माध्यामिक शिक्षा,
६५-५-७११	प्राथमिक विद्यालय छात्रा छात्रवृत्ति,	६५-४-४५०	प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक तालीम परिषद
६५-४-६९०	सा. वि. गुणस्तर अभिवृद्धि तथा क. शिक्षा,	६५-५-७१०	महिला शिक्षा,
६५-४-६२०	प्राथमिक विद्यालय पौष्टिक आहार कार्यक्रम,	६५-४-४६२	चिकित्सा शास्त्र कार्यक्रम, त्रि.वि.वि.,
६५-५-७५०	विद्यालय भौतिक सुधार कार्यक्रम,	६५-५-७१२	शह्रिदका छोरा छोरीको छात्रवृत्ति कार्यक्रम,
७०-४-४७१	राष्ट्रिय पोलियो खोप कार्यक्रम,	७०-५-४७२	भाडा पखाला नियन्त्रण (जिल्लास्तर),
७०-५-५११	औलो तथा कालाजार नियन्त्रण,	७०-४-७२२	प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र स्थापना र संचालन,
७०-४-४७३	स्वास प्रशवास नियन्त्रण कार्यक्रम (केन्द्र)	७०-५-४७३	स्वास प्रशवास नियन्त्रण कार्यक्रम (जिल्ला)
७०-४-४७४	पोषण कार्यक्रम,	७०-४-४७०	विस्तारित खोप कार्यक्रम,
७०-५-४५४	महिला स्वयंसेविका,	४८-४-९२४	राष्ट्रिय सूचना व्यवस्थापन तथा अनुगमन,
४८-४-९२५	अन्य मर्मत सुधार आयोजना,	४८-४-९२६	डीप ट्युबवेल् तथा मिटरिंग आयोजना,
४८-४-९३५	वर्षात्को पानी संकलन आयोजना,	४८-४-९३६	मेलम्ची खानेपानी आयोजना

७.५ सडक आयोजना पोर्टफोलियो भारग्रस्त भएको हालको सन्दर्भमा नयाँ आयोजना वजेटमा समावेश गर्ने निर्णय विशुद्ध कार्यगत खाँचो पूर्ती गर्ने, प्राथमिकता क्रममा उच्च रहेको र पूर्ण तयारी भइसकेको अवस्थामा मात्र मनासिव ठहरिन्छ । यसरी हेर्दा निम्न आयोजनाहरु आवश्यक तयारीका साथ कार्यान्वयनमा ल्याउन उचित हुने देखिन्छ ।

अरनिको राजमार्ग (वाह्रविसे कोदारी खण्ड)	सडक तथा पुलहरुको सर्भे तथा डिजाइन
अमेलिया-तुलसीपुर-सल्यान खलङ्गा खण्ड सुधार	काठमाडौँ उपत्यका जङ्गल सुधार
अन्य शहरी सडक	यान्त्रिक उपकरण खरीद
धनगढी-लालबोभी सडक(पुल समेत)	प्रयोगशाला सुदृढीकरण तथा गुणस्तर आयोजना
चौथो सडक सुधार आयोजना	योजना, कार्यक्रम, अनुगमन मूल्याङ्कन तथा भू-वातावरण
मोटेरेवल सस्पेन्सन ब्रिज	नीजि क्षेत्र लगानी प्रवर्द्धन
प्राविधिक परीक्षण सुदृढीकरण आयोजना	

७.६ हाल निर्माणाधीन रहेका र वित्तीय प्रगति सन्तोषप्रद भएका कतिपय आयोजनाहरु समेत प्राथमिकताको दृष्टिले तिनले "निरन्तरता पाउनु पर्ने" यथेष्ट पुष्ट्याई र आधारहरु देखिदैन । प्रारम्भिक पहिचान गरिएका त्यस्ता आयोजनाहरुको सूचि तल तालिकामा दिइएको छ । यी आयोजनाहरुमा आ.व.०५७/५८ को वजेटले कुल रु ८९ करोड (सडकको विकास खर्चको १७ प्रतिशत) विनियोजन गरिएको छ जसमध्ये ५३ प्रतिशत श्री ५ को सरकारले आफ्नै स्रोतबाट व्यहोरेको छ ।

४८-४-२०६	कान्ती राजपथ (टिका भैरव पुल)	४८-४-३३५	चुच्चेपाटी (बौद्ध) तिनचुले-आरुवारी कालोपत्रे
४८-४-२५०	इलाम-माईपोखरी-सन्दकपुर	४८-४-३३८	लेले-चन्द्रनपुर
४८-४-२५१	फिक्कल-श्री अन्तुडाँडा	४८-४-३३९	वालाजु-मनमैजू-गुर्जे भञ्ज्याङ
४८-४-२५३	भेडेटार-डाँडाबजार-रवि-रांके	४८-४-३४३	सिसुवा-देउराली-पोल्याडटार
४८-४-२६२	छहरे-टोखा -नयाँ-खिम्ती-टोखा-मन्थली-रामेछाप सडक)	४८-४-३४४	राम्दी-पीपलडाँडा-गैडाकोट
४८-४-२६६	सालभण्डी-जुठापौवा-सुन्दरहुंगा (पाल्पा)	४८-४-३४५	चुत्रावेसी-असुरकोट-जोगीटार खलंगा
४८-४-२६७	रुद्रवेनी-वृत्तिवांग-ढोरपाटन (वाग्लुंग)	४८-४-३४६	सुन्दरहुङ्गा-खंगडी-वलकोट-अर्धातोस
४८-४-२७१	तुल्सीपुर-पुरन्धारा-सुर्खेत	४८-४-३४७	तम्घास-पुरकोट दह मच्छी (प्यूठान)
४८-४-२७६	सहजपुर दिपायल	४८-४-३५१	मिर्दी भिमाद
४८-४-२७९	उग्रतारा-मेलौली सडक	४८-४-३५२	खस्यौली-देउराली-मनभाग
४८-४-२८१	महेन्द्रनगर-दैजी-जोगवुडा-बुडहर सडक	४८-४-३५५	पोखरा कुस्ती-निर्मलपोखरी-भरतपोखरी-लेखनाथ न.पा.
४८-४-२८२	गंगटे-लब्धु-समुन्द्रटार-गल्फुभञ्ज्याङ सडक	४८-४-३५६	पुतली वजार-पन्चमूल-आरुचौर
४८-४-३०१	अमलडाँगी-केर्खा-पांचगाछी-दुधे	४८-४-३५७	कठौवा-त्रिवेणी
४८-४-३०२	दमक चिसापानी	४८-४-३५८	तल्लो डुङ्गेश्वर-सात खम्वा-दुल्लु-पिपलकोट, दैलेख
४८-४-३०३	दमक चक्रपथ	४८-४-३६१	होलेरी-चुनवाङ
४८-४-३०४	दुवागढी १-मंगलेडाँडा-धाइजन सडक	४८-४-३६३	कालाकोट-गढवा-सिकटा
४८-४-३०५	दुधे-महाभारा-वैगुनधुरा, भ्नापा	४८-४-३६४	देवस्थल-कनैडाँडा-चौरजहारी
४८-४-३०६	अनारमनी-संगमचोक-वित्तावजार	४८-४-३६५	चुप्रा-मेहलतोली-जाजरकोट
४८-४-३०८	घिनाघाट-विराटचौक	४८-४-३६७	धुलियापीठ-भेडावारी-मालारानी (सुर्खेत)
४८-४-३०९	विराटनगर चक्रपथ निर्माण	४८-४-३६८	गुमी-पाटिहाला चौर (सुर्खेत)

४८-४-३१०	विराटनगर बाइपास निर्माण	४८-४-३७०	पाटन-पञ्चेश्वर (वैतडी)
४८-४-३११	सिंधिया प्रकाशपुर	४८-४-३७१	सिकोट पुर्चौडी हाट (वैतडी)
४८-४-३१२	तेहथुम-म्याङलुंग-मुलपानी	४८-४-३७४	म.रा.मा ४ नं.(तौलिहवा सहायक राजमार्ग) कालोपत्रे
४८-४-३१३	रवि मधुमल्ला	४८-४-३७५	त्रिशुली-स्यापुवेशी-रसुवागढी
४८-४-३१४	मूलघाट-त्रिवेणी-भोजपुर	४८-४-३७७	वृहत्तर जनकपुर सडक
४८-४-३१५	कटारी-गाईघाट-चतरा	४८-४-३७८	चक्रपत्र टयाक
४८-४-३२०	सौराहाचोह-सौराहावजार सडक, भरतपुर	४८-४-४५०	नमोबुद्ध (फेदी)-पनौती-लामाटार-लुभु
४८-४-३२१	कालीजोर-म.रा.मा. हरपुर-संग्रामपुर	४८-४-४५१	गोरखा मनकामना
४८-४-३२२	रतुवा-किस्ती खण्ड ग्राभेल	४८-४-४५२	द्रव्यशाहमार्ग (अबुवा, सातदोबाटो, लुइटेल्, भच्चेक,
४८-४-३२७	दक्षिणकाली छैमले सिस्नेरी कुलेखानी	४८-४-६९९	विभिन्न सडक कालोपत्र कार्यक्रम
४८-४-३३३	दोलखा-सिंगाटी-लामावगर	४८-४-७१८	मादा पुल महोत्तरी
४८-४-३३४	सालदोबाटो-धापाखेल	४८-४-७५०	पुल निर्माण कार्यक्रम

उपरोक्त आयोजनाहरू अधिकांश संभाव्यता अध्ययन र विस्तृत सर्वेक्षण विना कार्यान्वयनका लागि बजेटमा प्रवेश भएका, समयबद्ध आयोजनाको रूपमा तयार नगरिएका (पटके वार्षिक विनियोजन मात्र भएको र केहीमा नाम मात्रको खर्च छुट्याइएको) वा समष्टीगत योजना छनौट प्रकृयाबाट नगुज्रीएका छन् । त्यस्तै केही आयोजनाहरू स्थानीय विकास मन्त्रालय अन्तर्गतका निकाय मार्फत कार्यान्वयन गर्ने वही उपयुक्त हुने खालका पनि छन् । यस्ता आयोजनाहरूको आर्थिक प्राविधिक पक्षको विस्तृत पुनरावलोकन गरी प्राथमिकता क्रम निर्धारण गर्नु आवश्यक देखिएको छ । यस किसिमको पुनरावलोकनमा केही सडकहरू खास गरी चक्रपथ आयोजना जस्ता शहरी सडक, त्रिशुली-स्यापुवेशी-रसुवागढी जस्ता सीमा जोड्ने सडक, फिक्कल श्रीअन्तु डांडा जस्ता पर्यटकीय सडक र उद्योग थलोसम्म पहुँच पुऱ्याउने सडकहरू राम्रो आर्थिक प्रतिफल दिने खालका देखिन सक्छन् । यसरी प्राथमिकता भित्र पर्ने देखिएमा मात्र ती आयोजनाहरूलाई आवश्यक तयारीका साथ "पूर्ण" आयोजनाको रूपमा चालु राख्नु पर्ने देखिन्छ । अन्यथा शुरु भैसकेका स्थलगत कार्यलाई यथासक्य छिटो टुङ्गो लगाई आयोजना स्थगन वा केही अवधिको सार्नु उपयुक्त हुने हुन्छ । यसो गर्दा हुने श्रोत वचत, खासगरी श्री ५ को सरकारको आफ्नो श्रोत, उच्च प्राथमिकता प्राप्त आयोजनाहरूमा निर्देशित भइ तिनमा पूरा रकम विनियोजन हुन सक्ने र आयोजना समयमा सम्पन्न गर्ने सहयोग पुग्ने हुन्छ र लक्षित जनसमूहले छिटो प्रतिफल पाउने हुन जान्छ । साथै यसबाट भविष्यमा नयाँ सडक आयोजनाहरू लिने र कार्यान्वयन गर्ने क्षमतामा पनि अभिवृद्धि/सुधार हुने अपेक्षा गर्न सकिन्छ ।

७.७ आ.व. ०५७/५८ को बजेटमा विशेष प्राथमिकता फिटान गरिएका निम्न सडक आयोजनाहरू तर्फ रु. २ अर्ब ९८ करोड विनियोजन गरिएको छ । विनियोजित रकम मध्ये ३० प्रतिशत श्री ५ को सरकारको आफ्नै स्रोतबाट र बाँकी वैदेशिक ऋण र अनुदानबाट व्यहोरिने प्रावधान छ । वैदेशिक सहायतामा जापानी ऋण मोचन कोष १३ प्रतिशत र एशियाली विकास बैंकको कृषि कार्यक्रम कर्जा (५प्रतिशत) समेत समावेश छन् । यी आयोजनाहरूलाई यथेष्ट बजेट रकम दिई समयमै सम्पन्न गराउन ध्यान दिनु आवश्यक छ ।

४८-४-२००	मेची राजमार्ग	४८-४-५५६	वृहद सडक सम्भार आयोजना
४८-४-२०१	सगरमाथा राजमार्ग	४८-४-५५७	रोड मेन्टेनेन्स एण्ड डेभलपमेण्ट प्रोजेक्ट
४८-४-२०२	विश्वेश्वर प्रसाद कोइराला मार्ग	४८-४-५७५	अरनिको राजमार्ग मर्मत सुधार आयोजना
४८-४-२०३	राप्ती राजमार्ग	४८-४-५७८	कालु पाण्डे मार्ग (मलेखु-धादिङ कालोपत्र)
४८-४-२०४	कर्णाली राजमार्ग	४८-४-५७९	वेशीशहर चामे
४८-४-२०५	महाकाली राजमार्ग	४८-४-५८१	गोरूसिंगे सन्धिखर्क (सिमेन्ट उद्योग)
४८-४-२५२	बसन्तपुर-तेहथुम-आठराई	४८-४-५८४	चौथो सडक सुधार आयोजना
४८-४-२५४	बसन्तपुर-चैनपुर-खांदवारी	४८-४-६००	सडक तथा पुलहरूको विस्तृत संभाव्यता अध्ययन
४८-४-२५५	नारमुनी थुलुङ मार्ग	४८-४-६०१	सडक तथा पुलहरूको सर्भे तथा डिजाइन
४८-४-२५८	कटारी-ओखलढुंगा (पुल समेत)	४८-४-६३०	काठमाडौँ उपत्यका जङ्गसन सुधार
४८-४-२५९	वर्दिवास-जलेश्वर-जनकपुर-धनुषाधाम	४८-४-६५०	रोड पेभमेण्ट सर्वे ट्राफिक अध्ययन
४८-४-२६८	लुम्बिनी-तौलिहवा-तिलौराकोट	४८-४-६५१	काठमाडौँ उ. कोर क्षेत्र ट्राफिक अ. तथा प्रति
४८-४-२७०	बागलुंग-वेनी-जोमसोम	४८-४-६५३	कम्प्युटर नेटवर्क
४८-४-२७२	छिचु-जाजरकोट	४८-४-६५४	मेशिन मर्मत तथा सम्भार
४८-४-२७३	सुर्खेत-रानीमत्ता-दैलेख-पुल समेत)	४८-४-६५७	सडक अतिक्रमण नियन्त्रण तथा सीमा सुरक्षा
४८-४-२७५	जयपृथ्वी बहादुर सिंह मार्ग	४८-४-६५८	ट्राफिक दुर्घटना सुरक्षा योजना
४८-४-२७७	सांफेवगर-मार्तडी	४८-४-६५९	प्रयोगशाला सुदृढीकरण तथा गुणस्तर आयोजना
४८-४-२७८	सांफेवगर-मंगलसेन	४८-४-६६०	२० वर्षे यातायात नीति तर्जुमा
४८-४-३४१	चक्रपथ तथा अन्य सुधार कार्य	४८-४-६६५	योजना, कार्यक्रम, अनुगमन मूल्याङ्कन तथा भू-व
४८-४-३४८	हार्योक-रिडी-तम्घास	४८-४-६७०	नीजि क्षेत्र लागानी प्रवर्द्धन

४८-४-३७९	कर्णाली राजमार्ग-मान्मा	४८-४-८७१	प्राविधिक परीक्षण सुदृढीकरण आयोजना
४८-४-३८५	अरनिको राजमार्ग	४८-४-५५३	तेस्रो सडक सुधार आयोजना
४८-४-५५४	मर्मत तथा संभार समन्वय इकाई		

७.८ स्वास्थ्य मन्त्रालय अन्तर्गत प्राथमिकता सहित निरन्तरता दिनु पर्ने परियोजना/कार्यक्रमहरु निम्नानुसार देखिएका छन् :

७०-४-४०१	क्षयरोग नियन्त्रण,	७०-४-४५१	प्रजनन स्वास्थ्य तथा परिवार नियोजन,
७०-४-७१०	औषधी तथा उपकरण आपूर्ति,	७०-४-३३०	वी.पी. कोइराला स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान,
७०-४-४५३	एकीकृत सुपरीवेक्षण,	७०-४-५११	औलो तथा कालाजार नियन्त्रण कार्यक्रम
७०-४-४७२	भाडा पखाला रोग नियन्त्रण,	७०-४-७२०	अस्पताल निर्माण सुधार कार्यक्रम,
७०-४-४०२	एड्स तथा यौन रोग नियन्त्रण,	७०-४-७६०	राष्ट्रिय तालीम कार्यक्रम (केन्द्रस्तर),
७०-५-५१२	कुष्ठ रोग नियन्त्रण केन्द्र,	७०-४-७२०	अस्पताल निर्माण एवं सुधार (केन्द्रस्तर),
७०-४-९३५	सामुदायिक औषधी, स्वास्थ्य विमा	७०-४-७५०	राष्ट्रिय स्वास्थ्य शिक्षा सूचना तथा संचार

७.९ स्वास्थ्य मन्त्रालय अन्तर्गतका जेष्ठ नागरिक उपचार सहयोग कार्यक्रम (७०-५-८५०) र मातृ शिशु कार्यक्रम (रामेछाप र दोलखा) (७०-५-४५५) को कार्य सम्पादन स्तर न्यून भएकोले पुनरावलोकन हुनुपर्ने देखिन्छ ।

७.१० स्थानीय विकास मन्त्रालय अन्तर्गतका हाल चालु रहेका र वित्तीय प्रगती ५० प्रतिशत भन्दा माथि रहेका निम्न आयोजना/कार्यक्रमहरु पुर्नपरिभाषित र परिमार्जन गरी कार्यान्वयन गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

६९-५-६६०	पद्मपुर स्थानान्तरण आयोजना,	६९-४-२१०	दुर्गम क्षेत्र विकास कार्यक्रम
६९-४-३२०	राष्ट्रिय जनजाती उत्थान प्रतिष्ठान,	६९-४-३८०	उपेक्षित, उत्पीडित र दलितवर्ग उत्थान विकास
६९-५-४२०	प्रजा एवम् अन्य आदिवासी विकास कार्यक्रम		

७.११ आयोजना तथा कार्यक्रमको वजेट, निकास तथा खर्च सम्बन्धमा देहाय बमोजिम गर्न सिफारिश गरिएको छ ।

१. वार्षिक कार्यक्रम स्वीकृत हुँदा आवधिक योजना अनुरूप परिक्षण हुने र राष्ट्रिय प्राथमिकता प्राप्त आयोजनाहरुलाई निश्चित स्रोतबाट रकम छुट्टयाएर मात्र अरु आयोजनामा रकम छुट्टयाइने परिपाटी बसाल्नु पर्छ । यस्ता आयोजनाको निकास रोक्का गरिनु हुदैन ।
२. आयोजनाहरुको निमित्त आवश्यक काउण्टरपार्ट फण्ड मन्त्रालयलाई वजेट निर्माण गर्दा छुट्टै हिसाव गरी पेश गर्न लगाउने र यस्तो काउण्टर पार्ट फण्डलाई वजेटमा घटाएर राख्न नपाइने परिपाटी बसाल्नु आवश्यक छ ।
३. विगत वर्षहरुमा कम खर्च गरेका आयोजनाहरुमा निकासको समस्या रहेको होइन भने त्यस्ता आयोजनालाई अनावश्यक रुपमा स्रोत ओगट्न नदिन आगामी वर्षको वजेटमा विशेष ध्यान जानु जरुरी छ ।
४. आयोजनाबाट रकम अन्यत्र सार्ने प्रवृत्ति निरुत्साहित गरिनु पर्छ । एक शीर्षकबाट अर्को शीर्षकमा वार्षिक विनियोजनको १० प्रतिशत भन्दा बढी रकमान्तर गर्न नपाइने व्यवस्था जस्तै उपशीर्षकगत रकमान्तरमा पनि सीमा कायम गरिनु पर्दछ ।
५. कुनै आयोजनाको कर्मचारी र कार्यालय खर्च साधारणमा राख्ने र कुनैको विकासमा राख्ने परिपाटीको अन्त्य गरी समान मानदण्ड अपनाइनु पर्दछ ।

७.१२ आयोजना छनौट गर्दा देहाय बमोजिम गर्नु उपयुक्त देखिन्छ :

१. आयोजना छान्दा र म्याद थप्दा यस प्रतिवेदनमा उल्लिखित आधारहरु समयानुकूल परिमार्जन गर्दै लगी अनिवार्यत प्रयोग गर्ने नीति लिइनु आवश्यक छ ।
२. वजेटमा आयोजना समावेश गर्ने प्रकृया व्यवस्थित र पारदर्शी बनाइनु पर्छ । तोकिएको प्रकृया नपुगी आयोजना समावेश भएमा अख्तियारवालालाई दण्ड सजाय हुने व्यवस्था हुन आवश्यक छ ।
३. विश्लेषणको आधारमा अनुपयुक्त भएमा दातृसंस्थाकै सहयोगमा आएका आयोजनालाई पनि “हुन्न” भन्न सक्नु पर्छ । आयोजना प्राथमिकता क्षेत्र हामीआफैले तोकेर दातृ संस्थालाई उपलब्ध गराउने परिपाटी विकास गरिनु पर्छ ।

४. कार्यक्रमको दोहोरोपना हटाउन मिल्दो जुल्दो आयोजना/कार्यक्रमहरु एउटै संस्थागत संरचना भित्र गाभेर संचालन गर्न उपयुक्त देखिन्छ ।
५. सामान्यतः उही रुपमा उही आयोजनाको अवधि नथप्ने नीति अवलम्बन गर्नु आवश्यक छ ।
६. प्रत्येक क्षेत्रगत मन्त्रालयमा सम्भाव्य आयोजनाहरुको अध्ययन सहितको सूचि तयार गर्न राष्ट्रिय योजना आयोगले निरन्तर समन्वय र टेवा पुऱ्याउनु आवश्यक छ ।

७.१३ कार्यक्रम निर्माण तथा कार्यान्वयन गर्दा निम्न विषयमा ध्यान दिनु आवश्यक छ :

१. वजेट तर्जुमा शुरु हुन अघिनै प्रत्येक मन्त्रालयले आगामी वर्ष प्राथमिकता पाउन पर्ने चालू तथा सूचिमा परेका मध्ये नयाँ शुरु गर्नु पर्ने कार्यक्रमको मोटामोटी खाका तयार गरी राष्ट्रिय योजना आयोग तथा अर्थ मन्त्रालयमा अनिवार्यतः पेश गर्ने परिपाटी हुनु पर्छ ।
२. वार्षिक कार्यक्रम निर्माणको शुरु तीन महिना (पुष-फाल्गुण अवधिमा) मा सचिव, महा निर्देशक, योजना प्रमुखको जस्ता व्यक्तिको विदेश भ्रमण एवं लामो अवधिको विदामा बस्न निरुत्साहित गरिनु पर्छ ।
३. कार्यक्रम बनाउँदा सम्भाव्यता अध्ययन नभएका कुनै पनि आयोजनाहरु कार्यक्रममा वा भैपरी आउने शिर्षक अन्तर्गत राख्न नपाइने व्यवस्था गरिनु पर्छ ।
४. दातृ राष्ट्र समेत संलग्न भई संचालनमा रहेका धेरै ठूला आयोजना बाहेक अरुमा पाँच वर्ष भित्र पूरा नहुने आयोजनामा विनियोजन नगर्ने नीति अवलम्बन हुनु आवश्यक देखिन्छ ।
५. आर्थिक वर्षको अन्तिम महिनामा जसोतसो खर्च गरी खर्चको लक्ष पुऱ्याउने परिपाटी निरुत्साहित गरिनु पर्छ । यसको लागि सम्बन्धित निकायले वार्षिक कार्य तालिका बनाई पेश गर्ने र सोही अनुसार काम सक्नु पर्ने परिपाटी विकास हुनु पर्छ ।
६. ४० प्रतिशत भन्दा बढी प्रशासनिक खर्च भएका प्रसारमूलक आयोजना तथा कार्यक्रमहरुमा खर्चमा प्रभावकारिता ल्याउन प्राथमिकताको आधार लिई कार्यक्रम वजेट थप्ने वा जनशक्ति घटाउने गरिनु पर्छ ।
७. आयोजनामा उल्लिखित लक्ष हासिल गर्न कार्यक्रम अनुसारको कार्ययोजना बनाइ माथिल्लो तहमा पेश गर्न अनिवार्य गरिनु पर्छ ।

७.१४ आयोजनाको अनुगमन तथा प्रगति प्रतिवेदन सम्बन्धमा निम्नानुसार सुझाव प्रस्तुत गरिएको छ :

१. कतिपय कार्यक्रमहरुको भौतिक प्रगति सन्तोषप्रद नभएकोले त्यस्ता कार्यक्रमका प्रमुखलाई उत्तरदायी बनाउन जरुरी देखिन्छ र आयोजना प्रमुखको सरुवा निश्चित नियमको परिधीमा रहेर निर्धारित समय पछि मात्र गर्ने व्यवस्थाको पालना गरिनु पर्छ ।
२. बोर्ड, समिति, परिषद्, प्रतिष्ठान, केन्द्र, आयोग जस्ता निकायहरुलाई जाने अनुदानवाट गरिएको खर्चको पनि प्रगति अनुगमन गर्ने व्यवस्था हुनु पर्दछ । एकमुष्ट अनुदान जाने कार्यक्रमहरुमा पनि यही प्रकृया लागू गरिनु पर्छ ।
३. गैर सरकारी संस्थाहरुले गर्ने कार्यक्रम, खर्च र प्रगतिको विवरण स्थानीय स्तरमा जिल्ला विकास समितिमा समेत उपलब्ध गराउनु पर्ने परिपाटी विकास हुनु पर्छ ।
४. राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालयमा अधिकृत स्तरमा अधिकांश प्रशासनिक दरबन्दी विषयगत विशेषज्ञहरुवाट प्रतिस्थापित गरी संस्थागत सुदृढीकरण गरिनु पर्छ ।
५. सरोकारवाला जनसमुहलाई विनियोजित रकम र कार्यक्रम वारे सुसूचित गरी सशक्तीकरण गर्न जनलेखा परीक्षण (Public Audit) पद्धतिको विकास गरिनु पर्छ । त्यस्तै मर्मत सम्भार काममा पनि दीर्घकालीन सम्भौताको प्रयोग गरी निजी क्षेत्रलाई संलग्न गराइनु पर्छ ।

निजामती कर्मचारी दरबन्दी पुनरावलोकन र ठिक्क आकारमा राख्ने उपायहरू

- ८.१ आयोगको कार्य अवधिमा श्री ५ को सरकारको सम्पूर्ण संगठनको सांगठनिक तथा दरबन्दीको अध्ययन गर्न संभव नभएकोले ६१ प्रतिशत भन्दा बढी दरबन्दी भएका (क) स्वास्थ्य मन्त्रालय, (ख) सूचना तथा संचार मन्त्रालय, (ग) कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय, (घ) वन तथा भूसंरक्षण मन्त्रालय, र (ङ) शिक्षा तथा खेलकूद मन्त्रालयको दरबन्दी विश्लेषण गरी मन्त्रालयगत सुझाव प्रस्तुत गरिएको छ। दरबन्दी पुनरावलोकनको क्रममा उपरोक्त मन्त्रालयहरूसँग अन्तरक्रिया गर्दा कुनै पनि मन्त्रालयले आयोगबाट प्रस्ताव गरिए बमोजिम संगठन संकुचन गर्न सहमती नजनाएको र दरबन्दी ठिक्क आकारमा ल्याउने उपयुक्त विकल्प दिन नसकेकोले प्रस्तुत सुझावहरूको आधारमा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयले संगठनात्मक आवश्यकता, प्रत्येक पदले सम्पादन गर्ने कार्यबोझ र औचित्यको स्थलगत अध्ययन र विश्लेषण गरी संगठन संकुचन र दरबन्दी कटौती गर्न आवश्यक देखिएको छ। निम्न स्तरको पद रिक्त भएपछि पूर्ति नगरी पदने खारेज गर्ने गरी समष्टिगत निर्णय श्री ५ को सरकारबाट तुरुन्तै हुनु आवश्यक छ।
- ८.२ स्वास्थ्य मन्त्रालयको मौजुदा २९,०३५ दरबन्दी मध्ये संगठनात्मक सुधार गरेपछि कूल दरबन्दी १७,३२९ मा ल्याउन सकिने देखिन्छ।
- ८.३ सूचना तथा संचार मन्त्रालयको हाल कायम रहेको कूल दरबन्दी ११,४५० मध्ये संगठनात्मक सुधार गरेपछि ७,२५८ मा ल्याउन सकिने देखिन्छ।
- ८.४ कृषि तथा सहकारी मन्त्रालयको कूल दरबन्दी ११,३६५ मध्ये संगठनात्मक सुधार गरेपछि ३५०० कटौती गर्न सकिने देखिन्छ।
- ८.५ वन तथा भूसंरक्षण मन्त्रालयको कूल दरबन्दी १०,२५६ लाई संगठनात्मक सुधार गरेपछि ८,२०० कायम गर्न सकिने देखिन्छ।
- ८.६ शिक्षा तथा खेलकूद मन्त्रालयको मौजुदा ३०७२ दरबन्दीलाई कार्य बोझका आधारमा पुनरावलोकन गरेमा कूल दरबन्दीमा ४५० कटौती हुन सक्ने देखिन्छ।
- ८.७ स्वायत्त निकाय (परिषद, विकास समिति आदि) हरूबाट सम्पादन हुने कार्यको लागि मन्त्रालय तथा विभागमा महाशाखा, शाखा नराख्ने र मन्त्रालय / विभागबाट हुन सक्ने कार्यहरूको लागि त्यस्ता छुट्टै निकाय खडा नगर्ने नीति / कार्यनीति लिनु आवश्यक देखिन्छ।
- ८.८ प्रत्येक मन्त्रालयमा कानून अधिकृतका रूपमा थप दरबन्दी व्यवस्था गरी मन्त्रालय पिच्छे छुट्टै कानून अधिकृत राख्नु भन्दा कानून न्याय तथा संसदीय व्यवस्था मन्त्रालयमा नै डेस्क मोडेलमा सबै कानून अधिकृतहरूलाई राखेमा दरबन्दी घटाउन सकिने देखिन्छ। यस्तो पद्धति अवलम्बन गरेमा कानूनी राय सुझावमा एकरूपता आउनुको साथै पेशागत दक्षता अभिवृद्धि हुन सक्छ।
- ८.९ पदोन्नति व्यवस्थालाई कुण्ठित नगरी आगामी ५ वर्ष भित्र नयाँ पदपूर्ति नगर्ने नीति अवलम्बन गर्नु आवश्यक छ। पदपूर्ति नगरी नहुने भएमा पूर्ति गरिनु पर्ने संख्या जति छ त्यति बराबरको अरु अनावश्यक पदको दरबन्दी खारेज गरेपछि मात्र पदपूर्ति गर्ने परिपाटी बसाल्नु उपयुक्त हुन्छ।
- ८.१० निम्न स्तरका निजामती सेवाका कर्मचारीहरूबाट लिइ राखिएको सेवालालाई स्थायी कर्मचारीबाट सेवा लिनुको सट्टा “सेवा करारमा” लिने व्यवस्था गरेमा सेवामा प्रभावकारिता आउनुको साथै तत्कालीन एवं दीर्घकालीन खर्चमा मितव्ययिता हुन्छ। प्रशासनिक संगठन संरचना छरितो भै दरबन्दीहरू संकुचन गर्नमा सघाउ पुग्छ। त्यसैले जनतालाई सेवा प्रदान गर्नमा संलग्न हुने कर्मचारीहरूलाई सहयोग गर्ने पदहरूबाट लिइने सेवाहरू हालका पदवाला कर्मचारी सेवा निवृत्त भएपछि नयाँ दरबन्दी सृजना नगरी सेवा करारको व्यवस्था अवलम्बन गर्न सिफारिस गरिएको छ। प्रत्येक सेवाको लागि करार कार्यविधि र मानदण्ड तयार गरी आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०५६ को नियम ८१ को प्रकृया पुऱ्याई सेवा प्राप्त गर्ने व्यवस्था मिलाउने। सेवा करारमा लिँदा व्यक्ति वा रजिष्टर्ड फर्म दुवैबाट लिन सकिने व्यवस्था गरी सकेसम्म रजिष्टर्ड फर्म / कम्पनीलाई प्राथमिकता दिने। एकपटकमा तीन वर्षको लागि करारमा लिन सकिने र तेस्रो वर्ष सकिनु तीन महिना अगावै तेस्रो वर्षको लागि आर्थिक प्रशासन नियमावलीको नियम ८१ अनुसार सेवा प्राप्तिको कार्य प्रारम्भ गरी चौथो आर्थिक वर्ष शुरु हुनु अगावै टुङ्ग्याउनु पर्ने व्यवस्था मिलाउने। तर सेवाको गुणस्तर सन्तोषजनक छ भन्ने लागेमा सम्बन्धित कार्यालय प्रमुखले तीन वर्ष सकिएपछि थप आर्थिक दायित्व नपर्ने गरी दुई वर्ष करार अवधि थप गर्न सक्ने व्यवस्था गर्ने।

शिरोभार/प्रशासनिक खर्च नियन्त्रणको लागि प्रणालीगत व्यवस्था र खर्चको मापदण्ड

- ९.१ खर्च कटौतीको प्रक्रिया तर्कयुक्त गराउन अर्थ मन्त्रालयले प्रत्येक वर्ष छानिएका संगठनहरूमा शून्यमा आधारित बजेट प्रणाली (Zero-base budgeting) अवलम्बन गर्नु आवश्यक छ।
- ९.२ खर्चको रकमगत शीर्षकहरूका संख्या हाल ३३ वटा रहेका छन्। यी मध्ये उपभोग खर्च अन्तर्गतको शीर्षकहरू जस्तै तलब, भत्ता आदिको लागि तलब स्केल, भ्रमण तथा दैनिक भत्ता दर, खाद्यान्न आहार र पोशाकको दरबन्दी निर्धारित मापदण्ड हुन र यसको लागि बजेट तर्जुमामा कुनै अनुमान जन्य कठिनाई छैन। मापदण्ड निर्माणको मुख्य खाँचो कार्यालय संचालन र सेवा अन्तर्गतका शीर्षकहरूको खर्च अनुमानको लागि आवश्यक देखिएको छ। यस बाहेक अरु शीर्षकहरूमा मापदण्डको साथै प्रक्रिया र कार्यविधिको आवश्यकता अनुसार पुनरावलोकन र सुझावहरू प्रस्तुत गरिएको छ।

कार्य सम्पादनमा आधारित विनियोजन प्रणाली सम्बन्धी अवधारणा

- १०.१ नयाँ आयोजना प्रथम पटक समावेश गर्दा माथि प्रकरण ३.१ मा उल्लेख गरिएका आधार अनुसार सम्भाव्य देखिएको आयोजनाको प्रथम वर्षको लागि आवश्यक रकम पूरै विनियोजन गर्ने। आयोजना/कार्यक्रम शुरु गरिएको दोस्रो वर्ष सम्बन्धित मन्त्रालयबाट माँग भए अनुसारको बजेट नै स्वीकृत गर्ने। आयोजना/कार्यक्रम शुरु गरिएको तेस्रो वर्षको बजेट तर्जुमा गर्दा प्रथम वर्षको भौतिक प्रगति लक्ष्यको तुलनामा ५० प्रतिशत भन्दा कम भएको र दोस्रो वर्षको प्रथम ६ महिनाको प्रगति पनि ५० प्रतिशत भन्दा कम भएको पाइएमा त्यस्तो आयोजना आवधिक योजनाको मूल उद्देश्यसंग प्रत्यक्ष सम्बन्ध नभएको भए तेश्रो वर्षको लागि बजेट/कार्यक्रम स्वीकृत नगर्ने र सम्बन्धित आयोजना प्रमुखलाई यस प्रतिवेदनमा अन्यत्र उल्लेख भए बमोजिम कारवाही गर्ने।
- १०.२ कार्यक्रम/आयोजनाको हकमा बजेट स्वीकृत भइसकेपछि अर्थ मन्त्रालयले निश्चित आधार पूरा भए नभएको यकिन गरेर मात्र निकासो छोड्ने व्यवस्था गर्ने। यसो गर्न सम्बन्धित विभागीय प्रमुखले प्रतिवेदनको अनुच्छेद १०.२.२ मा उल्लिखित कार्य सम्पन्न भएको छ भन्ने लिखित विवरण अर्थ मन्त्रालयलाई दिनु पर्नेछ।
- १०.३ वार्षिक रु. पाँच करोड भन्दा बढी रकम विनियोजन भएका आयोजनाहरूको हकमा आर्थिक वर्ष शुरु भएको पाँचौँ महिनामा राष्ट्रिय योजना आयोगको संयोजकत्वमा सम्बन्धित मन्त्रालय र अर्थ मन्त्रालयका प्रतिनिधि संलग्न रहेको टोलीले सुपरीवेक्षणको कार्यक्रम बनाई छड्के निरीक्षण गरी आयोजनाको भौतिक प्रगतिको स्थितिका बारेमा राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालय र सम्बन्धित मन्त्रालयमा प्रतिवेदन दिनु पर्ने व्यवस्था गर्ने। अनुगमन टोलीको प्रतिवेदनलाई आगामी वर्षको बजेट तथा कार्यक्रम स्वीकृत गर्दा ध्यान दिने।

बेरुजू कम गर्ने संस्थागत तथा प्रक्रियागत व्यवस्था

- ११.१ प्रत्येक कार्यालयको आन्तरिक लेखा परीक्षण दुई दुई महिनाको अन्तरालमा गर्दै गई आर्थिक वर्ष सकिएको एक महिना भित्र सबै कार्यालयको आन्तरिक लेखा परीक्षण सम्पन्न गर्ने व्यवस्था लागू गर्ने।
- ११.२ दुई महिनाको आन्तरिक लेखा परीक्षण प्रतिवेदन तेस्रो महिनाको १५ गते भित्र र वार्षिक प्रतिवेदन अर्को आर्थिक वर्षको भदौ १५ गते भित्र सम्बन्धित कार्यालयमा पुग्नु पर्ने व्यवस्था लागू गरी कार्यतालिका अनुसार गर्न नसक्ने कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयका प्रमुख र सो कार्यालयका लेखा समूहका सबै कर्मचारीको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कनमा पाच अंक काटिने व्यवस्था लागू गर्ने। पुष मसान्तसम्मको आन्तरिक लेखा परीक्षण बेरुजू फागुन मसान्तसम्म पनि सुधार नगरेमा चैतदेखिको निकासो दिँदा तलबको निकासो दिनु पर्ने रकम कट्टा गरेर मात्र निकासो दिने व्यवस्था लागू गर्ने।
- ११.३ कर्मचारी तथा अन्य व्यक्तिले सरकारी कार्यालयबाट लिएको पेशकी मध्ये आंशिक वील भरपाई पेश गरेमा पेश गरे जतिको प्रमाण उपयुक्त छ भने आंशिक पेशकी फछ्यौट गरिदिने व्यवस्था लागू गरी दिने।
- ११.४ कुनै कर्मचारी वा व्यक्तिलाई नियमले नमिल्ने पेशकी दिएको रहेछ भने खर्चको आदेश दिने र भौचर तथा चेकमा दस्तखत गर्ने लेखाको कर्मचारी दुवैको आन्तरिक वा खुल्ला प्रतियोगितात्मक बढुवा पाँच वर्षको लागि रोक्का गर्ने। नोकरी अवधिभर यस्तो त्रुटी तीन पटक गरेमा स्वतः अवकाश पाउने व्यवस्था लागू गर्ने। लिएको पेशकी म्यादभित्र फछ्यौट नगर्ने सरकारी कर्मचारीलाई म्याद नघाएको ७ कार्यदिन पछि लागू हुने गरी तीन महिनाको लागि निलम्बन गर्ने र निलम्बन हुनु अघिको ७ कार्यदिनमा वा निलम्बन भएपछि पेशकी फिर्ता गरेमा वा फछ्यौटको लागि कागज प्रमाण पेश गरेमा फछ्यौट गरी निलम्बन फुकुवा गरिदिने। निलम्बन अवधिभर पनि पेशकी फछ्यौट नगरेमा अवकाश दिने व्यवस्था लागू गर्ने।

- ११.५ सरकारी कर्मचारी बाहेक अन्य व्यक्तिलाई दिइएको पेशकीको हकमा म्याद सकिएको तीस दिनभित्र नाम-नामेसी, पेशकीको विवरण र पत्ता लागेसम्मको जायजेथाको विवरण केन्द्रीय तहसील कार्यालयमा सिधै पठाई लेखा उत्तरदायी अधिकृतलाई जानकारी दिने व्यवस्था लागू गर्ने ।
- ११.६ केन्द्रीय तहसील कार्यालयमा लगत कसिएका व्यक्तिहरूलाई कुनै पनि सार्वजनिक पदमा नियुक्त नगर्ने वा सार्वजनिक पदको निर्वाचनमा भाग लिन नदिने । यस प्रयोजनको लागि आम निर्वाचन र स्थानीय निर्वाचन मितिको तीन महिना अघि केन्द्रीय तहसील कार्यालयले आफ्नो लगतमा रहेका सबै व्यक्तिको नामावली कम्तीमा दुईवटा राष्ट्रिय पत्र पत्रिकाहरूमा प्रकाशन गर्ने ।
- ११.७ असूल गर्नु पर्ने बेरुजूको जानकारी पाएको ३० दिन भित्र असूल गरिसक्नु पर्ने र गर्न नसकेको खण्डमा त्यसपछिको ३० दिन भित्र केन्द्रीय तहसील कार्यालयमा लगत कस्त पठाउनु पर्ने व्यवस्था गर्ने । राजस्व सम्बन्धी बेरुजू भएमा कार्यालयले जानकारी गराएको सात दिन भित्र चुक्ता नगर्नेको कारोवार रोक्का गरी असुलीको कारवाही अगाडि बढाउनु पर्ने व्यवस्था गर्ने ।
- ११.८ अन्य बेरुजूको हकमा महालेखा परीक्षकको विभागबाट अन्तिम लेखा परीक्षण प्रतिवेदन प्राप्त भएको ३५ दिन भित्र फछ्यौट गर्नु पर्ने व्यवस्था गर्ने ।
- ११.९ एक आर्थिक वर्षको बेरुजू तेस्रो आर्थिक वर्षको अन्तसम्ममा फछ्यौट गराउन नसक्ने अख्तियारवाला र लेखा प्रमुखको बढुवा रोक्का गर्ने वा अवकाश पाउने व्यवस्था गर्ने ।
- ११.१० बेरुजू सम्परीक्षण गर्न महालेखा परीक्षकको विभागमा लैजानु पर्ने व्यवस्था खारेज गर्ने । महालेखा परीक्षकको विभागबाट लेखा परीक्षण गर्न जाँदा अधिल्लो पटकको बेरुजू फछ्यौट गरेको कामको परीक्षण र पुनरावलोकन गरी नियमसंगत नभएको पाएमा त्यस्तो कुरालाई पुनः प्रतिवेदनमा समावेश गर्ने व्यवस्था गर्ने ।
- ११.११ आर्थिक वर्ष २०५५/५६ सम्मको पेशकी र असूल गर्नु पर्ने सबै बेरुजूहरू केन्द्रीय तहसील कार्यालयमा लगत कस्त पठाईदिने व्यवस्था गर्ने । नियमित गर्नु पर्ने सबै बेरुजूहरू प्रक्रिया पुऱ्याई बेरुजू फछ्यौट समितिबाट फछ्यौट गराउने ।

स्थानीय निकायहरूसंग सरकारको सम्बन्ध

- १२.१ संगठन क्षमताको विकास र सुदृढीकरण विना स्थानीय निकायलाई अधिकार दिँदा सोको प्रभावकारी उपयोग गराउन स्थानीय विकास मन्त्रालयको अगुवाईमा जिल्ला विकास समिति महासंघ, नगरपालिका संघ, गाउँ विकास समिति राष्ट्रिय महासंघ र स्थानीय विकास प्रशिक्षण प्रतिष्ठानको संलग्नतामा तालिम तथा क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रम संचालन गर्नु पर्दछ ।
- १२.२ गाउँ विकास समिति र जिल्ला विकास समितिहरूको संख्या बढी भएकाले प्रति इकाई प्रशासनिक खर्च बढी भएको र स्रोतको प्रभावकारिता कम भएकोले कूल संख्यालाई घटाउन प्रयास गरिनु आवश्यक छ । स्थानीय निकायहरूलाई स्वयम् नै विलयन हुन प्रोत्साहन गर्न विलय हुने निकायहरूको कूल स्रोत नघटाउने, कर्मचारी नहटाई व्यवस्थित गर्ने र राज्यका तर्फबाट अझै थप स्रोत प्रभावित हुन सक्ने व्यवस्था गर्नु उपयोगी हुन्छ ।
- १२.३ स्थानीय निकायहरूको प्रमुख वित्तीय स्रोत भनेको श्री ५ को सरकारले उपलब्ध गराउने अनुदान हो । श्री ५ को सरकारले अनुदान उपलब्ध गराउँदा जनसंख्या, क्षेत्रफल, आय, दुर्गम क्षेत्र र राजस्व संकलन प्रयासलाई आधार मानी निश्चित आधार /सूत्र तयार गरी अनुदान वितरण गर्नु उचित हुन्छ । यी आधारहरू मध्ये कुन आधारलाई कति भार दिने हो सो को निष्कौल स्थानीय निकायका संघ/महासंघहरूको सहभागितामा स्थानीय विकास मन्त्रालयले गर्नु उपयुक्त हुन्छ । एकमुष्ट अनुदानका अतिरिक्त स्थानीय निकायको कार्यक्रमको आधारमा कार्यक्रमगत अनुदान उपलब्ध गराउनु पर्दछ ।
- १२.४ स्थानीय निकायहरूलाई राजस्व संकलन गर्ने अधिकार दिँदा मूलतः अचल सम्पत्तिसंग सम्बन्धित जस्तै, घर जग्गा कर, मालपोत, प्राकृतिक स्रोत करहरूको अधिकार दिनु पर्दछ । यसको निमित्त हाल दिइएका अधिकारहरूको उपयोग गर्न सक्ने क्षमता अभिवृद्धि गरी प्रत्यक्ष करका क्षेत्रहरूमा पनि क्रमशः स्थानीय निकायहरूलाई संलग्न गराउनु आवश्यक छ । केन्द्रीय प्रशासनको माध्यमबाट उठाउँदा बढी लागत लाग्ने र असुली कम हुने प्रत्यक्ष करका क्षेत्रहरू स्थानीय निकायहरूलाई दिनु उपयोगी हुन्छ । मूल्य अभिवृद्धि करको दायरामा नपरेका नगरपालिका क्षेत्रभित्रका व्यवसायीहरूलाई मूल्य अभिवृद्धि करकै प्रक्रियाबाट कर लगाउने सम्भाव्यता र प्रक्रिया अध्ययन गराई सो कर लगाउने अधिकार दिने र कृषिमा कर लगाउने अधिकार स्थानीय निकायलाई दिँदा उपयुक्त हुन्छ ।

- १२.५ केन्द्रीय राजस्व बाँडफाँटका अस्पष्ट स्रोत जस्तै विद्युत रोयल्टी र पर्यटन शुल्कलाई स्पष्ट पारी रजिष्ट्रेशन शुल्कको प्रतिशतलाई पुनरावलोकन गरी यस्तो राजस्वको उपयोगको क्षेत्र किटान गर्नु पर्छ ।
- १२.६ स्थानीय निकायहरूको वर्गीकरण गरी वित्तीय स्रोत परिचालनको व्यवस्था तथा अधिकार निक्षेपणको व्यवस्था गर्दै जानु पर्छ ।
- १२.७ हाल गाँउ विकास समिति, नगरपालिका र जिल्ला विकास समितिले शिक्षा, स्वास्थ्य, सडक, जस्ता क्षेत्रमा एकै पटक रकम खर्च गर्ने गरेका छन् । यी निकायहरूले संचालन गर्ने योजना र स्तर निर्धारण गरी खर्चका क्षेत्र तय गरेमा खर्चमा दोहोरो पर्न जादैन । त्यसैले प्राथमिक स्वास्थ्य र निम्न माध्यामिक स्तरसम्मको शिक्षा गाउ विकास समिति र नगरपालिकालाई दिने र गाउँ विकास समिति भित्रको सडक निर्माण पनि गाउँ विकास समितिले नै गर्ने व्यवस्था गर्ने । माध्यमिक विद्यालयको शिक्षा जिल्ला विकास समितिलाई दिने व्यवस्था गर्ने । हाल यी क्षेत्रमा श्री ५ को सरकारले दिने गरेको अनुदान पनि स्थानीय निकायलाई नै दिने ।
- १२.८ आवधिक योजना र परिषदको निर्णय विपरित खर्च नगर्ने । यसरी खर्च भएमा सोको स्पष्टीकरण स्थानीय निकायको लेखा समितिले लिई परिषदमा पेश गर्ने व्यवस्था गर्ने ।
- १२.९ नियम विपरित सुविधा लिने पदाधिकारीहरूको नामावली सार्वजनिक गर्ने व्यवस्था स्थानीय विकास मन्त्रालयले मिलाउने र त्यस्तो रकम असुल उपर गर्ने व्यवस्था गर्ने । स्थानीय निकायहरूले आफूले संकलन गरेको वा श्री ५ को सरकारबाट प्राप्त रकम त्यस्ता निकायका कुनै पदाधिकारीले हिनामिना मस्यौट गरेमा वा अनधिकृत उपयोग गरेमा निजहरूबाट त्यस्तो रकम सरकारी बाँकी सरह असूल उपर गर्ने व्यवस्था गर्ने र यसको अनुगमन स्थानीय विकास मन्त्रालयले गर्ने ।
- १२.१० उपभोक्ता समितिमा संलग्न हुने र पेशकी लिई सामान खरीद तथा योजना संचालन गर्ने कार्यमा जनप्रतिनिधिहरूलाई संलग्न नगराउने ।
- १२.११ अन्तिम लेखा परीक्षणको लागि महालेखा परीक्षकको विभागको परामर्शमा छुट्टै “स्थानीय निकाय लेखा परीक्षण बोर्ड” गठन गरी लेखा परीक्षणलाई प्रभावकारी बनाउने । आन्तरिक लेखा परीक्षण बेरुजुलाई प्रत्येक महिनाको बैठकमा छलफल गरी सुधार गर्ने ।
- १२.१२ विकास निर्माणको खर्चमा जनलेखा परीक्षण (Public Audit) पद्धति अवलम्बन गर्ने ।
- १२.१३ स्थानीय निकायको कुनै पनि तहको निर्वाचनमा उम्मेदवार हुँदा त्यस्तो कुनै निकायमा बहाल भएको वा अवधि व्यतीत गरेका व्यक्तिले पेशकी बेरुजु आदि केही बाँकी नभएको प्रमाण पेश गर्नु पर्ने व्यवस्था गर्ने ।
- १२.१४ नगर विकास कोष जस्ता ऋण लगानी प्रवाह गर्ने संस्थाहरू एकीकरण गरी स्थानीय निकायहरूलाई ऋण लगानी सुलभ गराउने एक “ स्थानीय निकाय वित्तीय कोष” को व्यवस्था गर्ने ।

सार्वजनिक संस्थान तथा स्वायत्त संस्थाहरूका सम्बन्धमा अपनाइनु पर्ने नीति

- १३.१ सामाजिक न्यायको दृष्टिकोणले आर्थिक सेवा पुऱ्याउनु पर्ने क्षेत्रहरूमा रहेका संस्थान वाहेक अरु सबैलाई चरणबद्ध रुपमा निजीकरण गरिनु आवश्यक छ ।
- १३.२ निजीकरण कार्यक्रमलाई बढी प्रभावकारी बनाउन निजीकरण ऐन, २०४९ को परिधिभित्रै रहेर निजीकरण नियमावली तर्जुमा गर्ने, स-साना विषयमा निजीकरण समितिको बैठक बस्नु पर्ने अवस्था कम गर्ने, निजीकरण समितिलाई विषयगत रुपमा विशेषज्ञ सेवा पुऱ्याउन उपयुक्त प्रकारका उप- समितिहरू गठन गरी काम गराउने र निजीकरण समितिमा विज्ञहरू आमन्त्रित गर्ने व्यवस्थालाई संस्थागत गर्दै बढीमा दुई जना विशेषज्ञहरूलाई एक निश्चित समयवाधिको लागि आमन्त्रित सदस्यहरूको रुपमा तोक्ने व्यवस्था गर्ने ।
- १३.३ संस्थानद्वारा सार्वजनिक दायित्व निर्वाह गर्ने प्रयोजनको लागि गरिने कामको प्रकृति र मात्राको आधारमा लागत हिस्सा व्यहोर्ने वा अनुदान दिने वा राहत दिने । श्री ५ को सरकारबाट यसरी सहयोग पुऱ्याउँदा कार्यक्रममा आधारित हुने ।
- १३.४ संचालक सदस्य नियुक्त गर्दा सम्बन्धित मन्त्रालय वा अन्तर्गतबाट वा गैर निजामती व्यक्तिलाई नियुक्त गर्ने हालको प्रचलनलाई हटाई श्री ५ को सरकारको केन्द्रीय स्तरका कुनै पनि कार्यालयहरूमा (मन्त्रालय, विभाग, सचिवालय आदि) कार्यरत कम्तिमा राजपत्रांकित द्वितीय श्रेणीको अधिकृत मध्येबाट मात्र मनोनयन गर्न सकिने व्यवस्था गर्ने ।

- १३.५ संस्थानहरूमा कार्यकारी प्रमुखमा योग्य व्यक्तिहरूको सूची तयार गरी मन्त्रिपरिषद् अन्तर्गत रहने समितिको सिफारिशमा नियुक्ति गर्ने व्यवस्था गर्ने । यसरी नियुक्त व्यक्ति संचालक समिति प्रति जवाफदेही हुनुपर्ने गर्ने ।
- १३.६ संस्थानको कार्य संचालन स्तरमा पूर्णतया स्वतन्त्रता दिने । संस्थानको समग्र कार्य संचालनको अन्तिम नतिजा प्रति संस्थानको संचालक समिति र कार्यकारी प्रमुखलाई जवाफदेही बनाउने । श्री ५ को सरकारले लगानीकर्ताको रूपमा आफूलाई सीमित गरेर संचालक समिति र कार्यकारी प्रमुख मार्फत मात्र आफ्नो लक्ष्य पूरा गर्न कटिबद्ध रहने ।
- १३.७ स्वायत्त संस्थाको रूपमा रहेका समिति, बोर्ड, परिषद, प्रतिष्ठान आदिको कार्य सम्बन्धित मन्त्रालयको कार्यसंग दोहोरो परेको देखिएको छ । त्यसैले कार्यात्मक दोहोरोपना हटाउन प्रत्येक मन्त्रालयले आफ्नो मातहतका स्वायत्त निकायहरूको कार्य र आफू र आफ्नो मातहतका निकायहरूले गर्ने कार्य बीच तुलनात्मक अध्ययन गर्ने । यसरी अध्ययन गरेपछि देखिएको दोहोरो कार्यक्षेत्र हटाई एउटा निकायबाट मात्र त्यस्ता कार्य गराउने व्यवस्था गर्ने ।
- १३.८ सार्वजनिक संस्थान एवं स्वायत्त निकायहरूले गर्ने कार्यक्रम खर्च बाहेकको आर्थिक दायित्व सम्बन्धी निर्णयहरूको भार समेत श्री ५ को सरकारले वहन गर्नु परेको छ । यस्ता निकायहरूमा संलग्न पदाधिकारीहरू र कर्मचारीहरूले लिने सुविधा सम्बन्धमा श्री ५ को सरकारले मापदण्ड बनाइ अनियन्त्रित रूपमा यस्ता निर्णय गर्न नदिने व्यवस्था गर्ने ।
- १३.९ भविष्यमा दायित्व सृजना हुने कामका लागि संस्थानहरूले वेलैमा कोष व्यवस्था नगर्दा श्री ५ को सरकारले खारेजीमा परेका संस्थानहरूको उपदान लगायतका अन्य दायित्व व्यहोर्नु परेकोले आइन्दा सबै संस्थानहरूलाई अनिवार्य रूपमा प्रत्येक वर्ष उपदान / निवृत्तिभरण कोषमा रकम जम्मा गरी त्यसको लगानी र हिसाब अलग्गै राख्ने व्यवस्था गर्न लगाउनु पर्छ । निवृत्तिभरणको व्यवस्था भएका संस्थानका सेवा निवृत्त कर्मचारीलाई निजामती कर्मचारीले पाउने निवृत्तिभरणको हदसम्म मात्र दिने व्यवस्था मिलाउने ।
- १३.१० सुकुम्वासी समस्या समाधान आयोग खारेज गर्ने । यसले गर्ने कार्य भूमिसुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालयले नियमित कार्य सम्पादन गर्न खडा गरेका कार्यालयहरूबाट नै गराउने व्यवस्था गर्ने ।
- १३.११ नगर विकास समितिहरू खारेज गरी सम्बन्धित नगरपालिका र गाउँ विकास समितिलाई नै त्यस्तो अधिकार दिने ।
- १३.१२ विकास समिति ऐन अन्तर्गत स्थापित समितिहरूको प्रभावकारिता नदेखिएको हुँदा ऐनकै पुनरावलोकन हुनु आवश्यक देखिएको छ ।

विविध

- १४.१ श्री ५ को सरकारले विभिन्न निकायहरूलाई दिने अनुदान रकम पनि आर्थिक वर्षको अन्तमा खर्च नभै बाँकी रहेमा फ्रिज गर्ने व्यवस्था लागू गर्ने । वार्षिक प्रगति र उपलब्धिको आधारमा अनुदान रकम दिने व्यवस्था गर्ने । दामाशाहीले अनुदान वितरण नगरी कार्य सम्पादन र राष्ट्रिय आवश्यकता तथा प्राथमिकताको आधारमा अनुदान विनियोजन गर्ने व्यवस्था लागू गर्ने । वित्तीय अनुशासन कायम राखी स्रोत साधनको सदुपयोग गर्नको लागि लेखा परीक्षण स्थिति तथा वेरुजूको अवस्थालाई दृष्टिगत गरी बजेट विनियोजन एवं निकास गर्ने व्यवस्था लागू गर्ने ।
- १४.२ निजामती सेवा, जंगी, प्रहरी, शिक्षक र श्री ५ को सरकारको पूर्ण वा आंशिक अनुदानबाट संचालन हुने सबै निकायहरूका स्थायी दरबन्दीमा अस्थायी कर्मचारी नियुक्ति गर्ने कार्य बन्द गर्ने ।
- १४.३ फाजिलमा परेका कर्मचारीहरूलाई श्री ५ को सरकारका रिक्त रहेका पदहरू, सरकारी निकाय, श्री ५ को सरकारको अनुदानबाट संचालन हुने आयोजना, समिति, संस्थान, प्राधिकरण आदिमा अस्थायी तवरले सरुवा गरी मिलान गर्ने र पदाधिकार अतिरिक्त समूह वा मन्त्रालयको पूलमा रहने व्यवस्था गर्ने ।
- १४.४ श्री ५ को सरकारको अनुदानबाट संचालन भएका विकास आयोजना, समिति, विकास समिति, संस्थान, प्राधिकरण आदिमा अस्थायी कर्मचारी नराख्ने । दरबन्दी कटौती गरी एकै पटक अवकास दिदा निजामतीका स्थायी कर्मचारीले पाए सरह उपदान दिने व्यवस्था गर्ने । बीस वर्ष वा सो भन्दा बढी सेवा अवधि भएकालाई पनि अधिकतम प्रति सेवा वर्ष डेढ महिनाको तलबको दरले उपदान दिने ।